

69980

KONSTANTINÁPOLYIG ÉS VISSZA.

XIV. A

J. Székessy Bároly ur-nak, éves
szüneti díjazás irójának nagybarátságai
emlékéül jeps. 25. 1874.

Összefoglaló
Bátorfi Ist.
3

A C H M E D B E J.

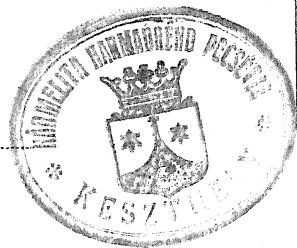
Pataki József udv. műintézet. Pesten 1873

KONSTANTINÁPOLYIG

ÉS VISSZA.

— UTI RAJZ. —

BATORFILAJOSTÓL.

NAGY-KANIZSÁN

WAJDITS JÓZSEF NYOMDÁJÁBÓL

1873.

KIRÁLYI PÁLNAK

BARÁTI SZERETETEM S TISZTELETEM JELEÜL.

SZERZŐ.

Tisztelt Barátom !

Kifejezhetlen édes és boldogító engedménye a szellem erejének, páratlan jóságú terménye a szellem munkásságának azon belső érzelemnyilvánulás, melyet nemcsak szívben érezni, de szóval kijelenteni, sőt írásban örökíteni képes.

Hálával tartozom a mindenség urának, hogy „annyi balszerencse közt, oly sok vizsály után“ ily nemes, ily önzetlen barátot engedett birnom Benned; de kettős hálát ápolok szívemben azért is, mert tiszteletérzetemet ily szerény módon nyilváníthatom, tettelegesíthetem.

Fogadd tisztelve becsült kedves Barátom ez „utirajzot“ szívesen, szeretetem, tiszteletem s nagybecsülésem jeleül, s ne keresd a hiányt benne, mert sokat találsz, egyet azonban bőven: a jóakaratot, s ama honpolgári meggyőződést, hogy kelet felé éles őrszemmel kell tekintenünk s a századokig tartott félreértés okozta sebeket gyógyítani vagyunk hivatva. De hisz ezt nem kell mondanom Neked, ki hazánk jövőjét annyira szíveden hordozod, ki viszontagságos multunkat oly mélyen érzed, ki jelenben a törvényhozás nagy munkáját egész lélekkel hiven tel-

jesited. Ismer a magyar nemzet a szabadságharcz hősi küzdelmeiből, ismer tollad erejének hatalmából és ismer a királytól az utolsó pörig mint ernyedetlen munkást, s higgadt törvényhozót az országgyűlésből s ismer mint a főváros diszkoszorujának egyik legtevékenyebb előharczosát; igen, ismeri a nemzet nemes törekvésedet; míg a törvényalkotás nagy művében pihenni teszed tolladat, addig a multban nemzeti ügyünkért vértanui halált halt legjelesbjeinket keresed fel, hogy adja meg a nemzet a kegyelet oltárán hálaelismerését, majd tettedben jelezed nemzeti létünk egyik ősi szokását, az országos dalárok működésébeni jótéteményt, hisz vidor életben vidorabban teljesítjük a munkát, nekünk pedig sok munkára van szükségünk; jelezed: sirva vigad ugyan a magyar, de nem szabad csüggedni; előre! ha kell a fegyverrel, előre a tollal! előre vigan, férfiasan, határozottan élni, vagy halni a hazáért!

Élj nemes Barátom, mint édesatyja e nemzetnek, hű öre a szabadságnak, s törhetlen harczoza a haladásnak soká, igen soká! s engem igénytelen, de hőérzésű tisztelődöt tarts meg jó indulatodban, szeretetedben.

Nagy-Kanizsa, május 1-én 1873.

ölelő hived
BÁTORFI LAJOS.

A seb, ha már behegedt, nem oly fájdalmas,
mint ha felszaggatva újra véreztetjük.

Királyi Pál.
„Szigetvári vértanúk“ I. k. 29. l.

Előtted a küzdés, előtted a pálya,
Az erőtlén csügged, az erős megállja.
És tudod az erő micsoda? Akarat,
Mely előbb, vagy utóbb borostyánt arat.

Arany János.

Én tudom mit érsz te nekem jó barát,
Jó s minót az isten többé sohsem ad.

Petőfi Sándor.

A piros hajnal derülő sugári
A barátságnak kegyes ápolási, —
A legesdeklőbb szerelem siralmi
Fel nem idéznek.

Berzesnyi Dániel.

I.

Az utazási szenvedély oly betegség, melyet gyógyítani nem lehet, minél többször kél utra az ily beteg, annál inkább fokozódik szenvedélye; ha ismeretlen tájakat vesz figyelem alá, az összehasonlítás vágya ingerli, ha már látott tájakat szemlél meg ujolag, úgy tetszik, mintha ismerősével találkoznék s a viszontlátás édes öröme edzi a messzebb, ismeretlenebb tájakra való utazás viszontagságainak békés elviselésére.

Ki az ismeretlen vidék első látásán, csak a mulékony ujdonság külszínében gyönyörködik, az ne utazzék, mert vissza érve, nagy hézagot talál háza tűzhelyénél, hol az elégedetlenség vadburjánna nő — számára; a ki ellenben az összehasonlítás figyelő álláspontján áll, az dus kárpótlást talál a látottak után; mert ez a bejárt helyeken nem a káprázatos jelen nyújtotta felületes látványt élvezi, hanem átöleli a multat s a pusztá elhagyott kietlenében hősök csatáját éli újra át, a futó homok sivar felületén észre veszi nagy emberek nyomait, a kopár sziklacsúcson százados vihar után is hősi küzdelem vércseppjeire talál; majd öröm, majd bú dobogtatja szivét, s olykor a hullámzó tenger felett lassu susogást vél hallani, mintha csalogatnák az alámerülésre, olykor a szél füttyülése a természetnek oly imadalát zengi fülünkbe, hogy a lélek vele repül s csendes andalgásából egy-egy orvmadár idegenszerű borzalmas visitó hangja rázza föl.

Igy, így menjetek utazni, messze és egy nemét élvezitek a boldogságnak, melyet a természet e szent mindenség forró imádása nyújt a felmagasztosult léleknek; és ez tiszta boldogság, mely a nélkülözést elfeledteti, a nyomort megkönnyíti, panaszt nem mond a nyelv, csak imát rebeg az alkotóhoz, a szem nem hullatja a bú könyvét, de igen is az örömét, hogy él s látja a természet leirhatlan s változatos gyönyörét. Igen, csak utazásban ember az ember; nem, nem ember, félisten, mert a természet szeplőtlen boldogságát érezheti — egyedül, nem vesz el belőle senki semmit, nem ad hozzá senki semmit, nem tart belőle számot senki semmire.

II.

A termekben zajló társas élet beszédessé teszi az ifjút, az egyedüli utazás pedig mélabússá, igen, mert szeme folytonosan ujat lát, lelkét folytonosan újabb tárgy, más-más táj foglalkoztatja; sokat, igen sok szépet olvas az örök fenségű természet nagy nyitott könyvéből, a szem csak a színeket, e tarka zománczot látja, de a lélek érez és az emlékezet szivárványként öleli át a multat és jelent. Innen van, hogy az utazó-társaságban nincs élénk társalgás, mert mindenki magában társalog a mult és jelen hallgatag, néma alakjaival, az emlékezet előszedi a mult tanulmányait, alakít, rajzol s a lefolyt években szerzett tanulmánya-, s olvasmányainak nagyszerű panorámáját szemléli, s a lélek a mult idők cseményei közt buvárkodik, összehasonlítva a multat a jelennel.

A figyelmes utazó egyszersmint nagy emberismerő lesz, miért? a fentebbiek után könnyű megmagyarázni.

Ha igaz az, hogy a szem a lélek tükre, akkor még igazabb az, hogy az utazónak magaviselete egész lényét, műveltségét oly meglepően elárulja, mintha homlokáról lehetne olvasni, mintha valaki leírta volna.

Van, aki unatkozik, ki átaludni szeretné az időt, melyet a kitűzött helyrei jutás igényel, másik folyton cseveg, szórakozni akar, kártyázik.

Szerencsére vannak azonban olyanok, kik rajzolnak, a táj leírásait olvassák a történelmi adatokat beszélnek, szedik, gyűjtik, szóval amott a szellem-erő, az érzés, a tudomány hiányzik, emitt azonban folytonos működésben van mind a szellemerő mind az érzés.

Innen van, hogy sok practicus atya utazni küldi fiát, mert mind a nyelvtanulás szükségességét, mind a történelem ismereteinek szépségét, mind pedig az állami élet fő alapját, a munkáság és szorgalom hasznosságát beismeri s megveti a modern tétlenséget, meg a fényt, gyűlöli a pazarlót és szereti a takarékoszt.

III.

Sajátságos az emberi életben az ösztön: kimagasodni a mindennapiságból; boldogok, kik ezt tudomány által érik el s ezerszerte boldogok, kik a tudomány csarnokába nem a véletlen vak sors szeszélyének ingatag kerekén dőcögnek be, hanem önszorgalmuk, önmunkásságuk által, legyen bár a gyámbot a nélkülözés és szenvedés tompa fájdalmainak hideg vesszeiből fonott, célhoz érve kivirul az és a megelégedés, a szeplőtlen öntudat magasztos virágaiban gyönyörködhetni.

Én is ily édes, ily fenséges örömmézzettel vágytam utra kelni az uti költség éj-napon áti munkásságom szerény gyümölcse levén, melengető gyönyörrel szemlélgettem nehezen szerzett keresményemet, mely mégis eszközül szolgál ismereteimnek bővítéséhez, tudományszomjam csillapításához.

Keletre, a kies keletre! susogta valami körülem, s szívemet lázas kéj dobogtatá, arra, arra vannak testvéreink, félreértett rokonaink; keressük fel őket, igyekezzünk feledni a mult keserveit, hogy a jelennek békülékeny érzetéből a jövőben virágzó egyetértés áldása sugározzék magasan és messze. . . .

Nemzetek élete egyesek jólétén alapszik, mint colossalis épületek is apróbb köveken, ne csodálja tehát senki, ha én is, mint nemzetem egyik szerény tagja édes hazánk jólétének jövő zálogaul a rokon török-nemzet félreértett vonzalmát keresve közejök sieték, hisz uti kalauzom több század történelme, küzdelme, diadalmas, majd tépett zászlója. . . .

Keletre!

IV.

Ezen előzmények után térjünk utra.

Zivataros idő volt 1872. évi augusztus hó végén, úgy, hogy a kies budai Császárfürdőből szétmentek a vendégek s csak néhányan daczoltak az idő vasfogának csattogásával.

Igy volt szept. eleje is. Ekkor a platánok alatt ezt irtam:

Szeptember első napján hét emberes idő volt, mintha hét-szilvafás uracs hét-félekép dudált volna Aeolháróján. A platánok szép zöld levelei haragos zörgéssel üdvözöltek, midőn hitelbe vett uj kalapomról az aláhömpölygő esőcseppeket törülém

s kerestem egy oly buvóhelyet, hol a bombardos zene katonás hangjaitól távol édesen elmerenghetek ködfátyolozott képzel-ményeim letűnt alakjáról.

Apropos ködfátyol! Boldog idő, boldog kép, ködös idő mindenkép, nem feledem semmikép! Vajha Angliában élhetnék, ott mindig köd uralkodik, a ködhöz pedig az eszményi fátyolt hozzákötve, legboldogabb az ember ködfátyolozott alakban, sem a földiek, sem az égiek nem látnak bennünket, hanem elszige-telten, boldogan élve, új világot teremtünk magunknak, édenit, idyllit, noha egy kicsit megköhögősödünk is, jelzi ez: folytatása következik, ha ugyan következik folytatása. De a honatyákkal együtt vessünk fátyolt a multakra, ha mindjárt ködfátyolt is, mért nem inkább kötfátyolt.

Ily ködös gondolatok közt merengtem a Császárfürdő res-tauratiójának egyik üres, hosszú asztalánál, bodorfüstöket fujva a platánfákon hangversenyző nagyfejű, s itt nagytüdejű verebek szabad bienéje felé, gondolván: ilyen az élet! vagy az emberek e nagy állatok, vagy a verebek e kis állatok mulattatnak, s mi fő: minden részben ingyen; elgondoltam e furcsaságot s egyál-talában nem találtam furcsának, s ha én nem találtam furcsá-nak, bizonyára az olvasó elég furcsának gondolja, hogy okosab-bat nem irok le. Mit? hogy Székesfehérvárott voltam, hol szé-ket láttam, használtam s rajta ülve, egyik legkedvesebb barátom s szellemdus neje társaságában, sok kínálat miatt sokat vet-tem be a jóból, úgy, hogy róla felkelni alig birtam, láttam aztán sokat, mi ugyan fehér, de várat még microscopiumon sem fe-dezhettem fel, s mégis Székesfehérvárott valék, ugy-e, kérem ez is furcsa? Hát az nem furcsa, hogy öten ebédeltünk együtt, egy eldicsért vendéglőben Pesten, s bármit kértünk, nem volt, de a

mi volt, abból öt-öt adagot hoztak egyszerre, csak úgy nyögtek bele, no már hiszen eldicsérem én is, de megdicsérni nem visz rá a lelkiismeret. De arra sem visz a lelkiismeret, hogy valaha valakinek az Erzsébet szállodát ajánljam, hacsak neszálljodául nem, csak azt sajnálom, hogy ilyen szép női nevezetet kapott, ezt már aztán komolyan furcsának tartom; el is képzelem, ha Stöpsel-Stipsel-Stapsel ur tudomást vesz rólam, úgy osztrák-magyarosan, fele német, fele magyarosan rám mondja: er zsem-bel! Így aztán Erzsébet megbékül. Hajh! biz ez így van, tet-szett nekem hangosan imígyen gondolkodni, s valóban az élet piros-pozsgás salonembere Háj ur, hatalmas jó estével mellém ült, ne gondold nyájas olvasóm, hogy a jó este kifejezés jó estélyt jelent, ah ez ritka madár, de amaz annál sűrűbb termény, mert ez a nyelv hegyén születik, amaz pedig a konyhában készül mint mondtam, jó estét mondvá, elneveltük az időt s az idő minket; e közben „Wacht am Rhein“ dailam-zattal bucsut vett a József főherczeg 37-ik gyalogezredének jeles zenekara tőlünk, alias a platánfáktól, melynek leveleit, ágait és gyökereit első májustól kezdve, naponta a zene bű-bájos hangjaival hozták rázkódtatásba, és sok szivet detto.

Csend lett, komoly csend!

Alant, fent, lent, bent!

Nem, dehogy lett csend, én a félmesszeles boros, akarom mondani bortalan üvegcsét vertem a két iczés vizes üveghez, kiabálva a néma csend ölében, ékes magyar kiejtéssel: zahlen! Nem messze hozzám egy idylli szépségű német költőnő szörpölgette the-áját, ah, imádott költőiség! mért nem lehelsz reám, hogy a nem-zetközi dualismust ködfátyolba göngyölve . . . no de ez már furcsa-ság! mert: Sie morgen fahrt! Oh egy kicsit mégmiért nem várt.

V.

Szeptember 12-én tartotta Rákosi László barátom s régi kenyeres pajtásom menyegzőjét Budán, dehogyan szalasztottam volna el ez alkalmat a viláért sem, hogy tanuja lehessen a boldogság kezdetének, szemlélője a szerelem napfelkeltjének, talán egy-egy halvány sugár számomra is felderül valahonnan, valamerről . . . hiszen: Az ég alatt, a föld színén

Nincsen olyan árva, mint én,
Sirat engem a madár is. . . .

És valóban, egy neme a részvétnek sejtetnem engedé, hogy egy ismeretlen szép szőke fürtű leánynyal találkozni fogok, azonban hosszú utjából nem tért meg s én pedig másnap keletre való indulandó, így a reményszála hosszúra nyult valaha láthatni is egymást. Ismét igaz lőn, hogy a szerelem napfelkeltjének valóban halvány sugára szállt felém.

Szeptember 13-án korán reggel az osztrák államnak magyar állami területen levő vasutján Bazias felé indultam megtele vágygyal, hogy miféle vágyak valának ezek, bajos volna elősorolni, azonban a baziási indóháznál tartott vesztegzár, akarom mondani: unalom megengedé, hogy e vágyakat szemügyre véve, leirhassam.

VI.

A kies fekvésű Baziásnál a hajónak elkésése folytán reggel 7 órától kezdve, délután 5 óráig vesztegeltünk.

Volt elég időnk a hegytetőről letekintve elgondolkodni, hogy Herodot Kr. sz. e. 463-ban hajózott e vidék megszemlélés-

sére az akkori Isteren, most Dunán; e tájon a hatalmas dákok, vagy mint a görögök nevezték géták közt a sziggenek, feljebb a Marisnál (Maros) scytha eredetű agathyrsenek laktak. Erre bolyonghatott Ovid száműzetésében, noha Tomiba (Bolgárország) volt helye kijelölve. E tájon villogtathatta fegyverét Bőrebistas dák fejedelem (60—45 Kr. e.) a rómaiak ellen; Bőrebistas alatt érte el Dácia hatalma és kiterjedése legmagasb fokát. Itt áldozhattak Zamolxis néven imádott általános örök istennek.

Itt vesztette csatáját és életét Lentulus, ellenben Quintus Fabius consul Kr. e. 10. évben lépett győzelmes seregével a mai Bánságba. Fontejus Agrippa állandó őrhelyeket állított, míg Decebal dák fejedelem hősién vissza nem verte a rómaiakat, uralkodása alatt Dácia aranykorát érte. De ő alatta bukott is el.

Traján 101. évben Kr. u. megkezdette hadjáratát s oly erős nyomokat hagyott az Al-Duna körül, miszerint maig is szemlélhető.

Bazias, vagy Buzias a rómaiak idejében Aixisnek neveztetett.

274-ben a gothok foglalták el e vidéket, s 370 körül itt a keresztény hit terjedni kezdett, míg nem a hunnok Rua alatt elűzték őket.

Nem messze ide a Nera folyó partján volt az a nagy csata, melyben 30 ezer hun esett el, köztük Ellák a nagy Atilla fia is.

Ezután a gepidák (azaz lusták) lakták e vidéket, mignem Alboin longobard király Baján hun chánnal Kunimund gepidák királyát 567-ben legyőzte, ennek rabságba esett leányát a bájos Rosamundát nőül vette, de ez, mert apja koponyáját férje ivóserlegnek használta — a leány apja iránti tiszteletből — megölette férjét, széttépte szerelmét.

Az avarok uralma alatt már nyoma van a szerbek és bulgároknak e vidéken, sőt Pipin frank királynak egész Titelig tör-

tént előnyomulása s az avaroknak 241 éves uralmuk után, vagyis 666. a bolgárok telepedtek le s Krumm fejedelmük alatt 815-ben a Tisza mindkét partját elfoglalták.

A honalkotó Árpád idejében Glad vagy Gad bolgár herczeg uralkodott, ki ellen Árpád két rokonát Zuard és Kadosát és a Kun Bojtát küldé, s első táborozásuk Panukánál (Pancsova) volt, a bolgár fejedelem megadta magát.

István király alatt Achtum, Glad egyik ivadéka szegült ellen, de Csanád vezér által legyőzetett.

1021-ben a bessenyők (pecsenegek) kalandoztak e vidéken, de vagy legyőzettek, vagy elfutottak.

Több apróbb csatározás történt ezután, legkiválóbb Belus nádor csatája Emanuel görög császár hadával 1152-ben.

A tatárjárás erre is vérlázító nyomokat hagyott.

Kun László 1289-ben a fényi országgyűlést e vidéken tartotta, s Milutin szerb király Erzsébet apáczát, V. István legifjabb leányát, itt vette nőül.

Robert Károly sokat volt e vidéken, sőt Temesvárott 1316 és 1317-ben lakott is, második neje Mária, Kázmér tescheni herczeg leánya pedig itt halt meg.

1338-ban iszonyu sáskasereg pusztított.

A török hadjárat alatt . . . hurrah! itt a hajó! kiáltással riasztottak fel merengésemből, és én, ki különben is a hegyről lefelé könnyebben haladok, ölbe véve a földabroszt és könyveket, csak úgy gurultam a hegyről le.

— Amice, kiált rám egy velem ellentétes utitárs, ne siesen, hisz van már jegye?

— Uti jegyem igen is van, de a beszállásnál nem akarok oldaljegyet kapni.

S valóban az elsők egyike valék a hajón s mind amellet nem hogy fekhelyet, de még ülőszéket sem kaphattam, oly zsufoltan tele volt a hajó utazókkal, hogy azon gondolkodtam; nem-é jobb volna szárnyas madárnak lenni, mint itt oldalt, elől-hátul lökdöstetni engedni magát, hát még az éjjel! Félig hidegletős állapotban valahogy a hajó csúcsához fértem s lábamat lelógázva kaptam egy kis ülőhelyet, de mozogni nem lehetett, mert vagy a Dunába bukom, vagy ismét oldalba böknek.

Baziásnak bucsút intve — megindult hajónk.

Vágyam nem is említém, hisz az egyedüliség jégkarja tart ölelve.

VII.

Bazias, hol emlősök csont maradványait találnak még ma is, Orsovához 14 mértföldnyire fekszik, ezt az utat a hajó 6 óra alatt teszi meg, a Duna melletti országoton pedig másfél napi kocsijárás. Ez végállomása az osztrák államvaspályának. Van itt különben posta és távirati, vámszedői hivatal, görög zárda, vendéglők és raktárak.

A dunagőzhajózási társaság hajóin itt még mindig elfogadják az osztrák pénzeket, ellenben a szerb hajókon csak arany és ezüstöt.

Szép és kies vidék.

Kisebb-nagyobb távolban szelid emelkedésű hegyek, kellemes viránu völgyek tartják ölelve az ős Dunát.

Nova-Gaja szigettel találkozáva Gradistehez egy óra mulva értünk. A Pek torkolata itt levén Gradiste római telep volt;

Trajan a dacziaiak elleni hadjáratában az első hidat itt építteté phöníciai hajós nép által s ennek oltalmazására három váracs volt. Egyik váracs Gradiste romjai még most is láthatók, a Duna parton „VII Claudius Legio“ bélyeggel ellátott téglák találhatók, a későbbi császárok korából pénznemeket, néhány év előtt római feliratu kőtáblát találtak, mely Markovics Stojan gradistei kereskedő házában ma is látható. A Pek folyó nevét Ptolomaeus idejéből származtatják a picenzaiaktól, kik e vidéket lakták.

Majd O-Moldovát érjük el, a mult század elején erődítvény lett, de a belgrádi békekötés folytán lerontatott, nyomai sem látszanak. Uj Moldován római bányatelep volt, 1848. augusztusban a szerbek megrohanták és porrá égették.

Moldován alul már változik a táj, kezdődnek a szaggatott hegygerinczek, felmagasló sziklafalak, különféle változatokban. A kik a Dunán, egész hajókázható pontjától kezdve jártak, azt mondják: „elragadóbb vidék, mint Baziástól kezdve Orsovaig nem létezik, egyetlen a maga nemében s hasonló tájvidéket Európának egy folyama sem mutathat fel. A Duna ezen tájvidéke zord és főséges, itt a természet uralkodik egész hatalmában és főségében.“

A mint haladunk lefelé, a Duna kanyarulatai közben egy sajtáságos, meglepő látvány vonja magára figyelmünket, a Babakáj szikla, mely a Duna közepén áll, mintegy három öl magasságu s távolról egy nagy boglyához hasonlít. Jól mondják, hogy e sziklát az ős természet intó jelül állította ide, néma örnek, mintegy figyelmeztetésül a hajón utazóknak, hogy utána még több következik, de a melyek csak itt-ott dugják ki néha fejüket a víz alól s épen azért félelmesebbek és veszélyesebbek is. E sajtáságos helyü s helyzetü szikla egy szerb regének adott életet,

mely a következő: Élt e vidéken egykor egy deli s kedves ifju, ki szépsége által az egész vidék leányainak figyelmét magára vonta; e szép ifjut aranyos ígéretekkel maga részére hódította, azaz elcsábította egy férjezett vén, rút asszony. Ezen vénasszonnyal az ifju egy ideig élvén, ráunt a szerelmi frigyre, mert csatlódott. E már terhére levő frigyától az ifju jó szerével szabadulni akarván, azt mondá vén csábítójának, menjünk el a Dunára csolnakázni s nézzük meg azt a sziklazátonyt, mely a Duna közepén van, a vénasszony ráállott az ifju kérelmére, beleültek mindketten a csolnakba s az ifju bevezett a sziklazátonyig is, hol kiszálltak, az ifju csakhamar ismét a csolnakba ugrott, s eltaszítá magával együtt a csolnakot a sziklapadtól s a Duna balpartjára evezett, hol kiszállt, ott hagyván a vén csábító asszonyt a sziklazátonyon. A vén asszony eleget kiabált az ifju után „megbánod! megbánod!“ de az ifju nem hallgatott reá, eltűnt. A vén asszony pedig bujában, ijedtében kővé változott s ott áll évezredek óta a Duna közepén . . . Csodálatos, meglepő látvány.

Ha minden csábító asszony kővé változnék: de megjárna sok könnyelmű férfi. . . .

A jobboldalon a magyar történelemben nagy hirű Galambócz, szerbül Golubácz, törökül Göngerdzsinlik várromjai ragadják meg figyelmünket, — mely vár, mivel az Aldunának első szorosa itt kezdődik, azért a középkorban a Dunavonalának a vaskapuig első kulcsát képezi, a vár négyszeg alakú, számos toronnyal ellátva melyek még ma is meglehetősen karban állnak fenn, — a törökök első betörésekor 1391-ben Bajazid Szultán alatt Galambóczot elfoglalták, de csak kevés napokig birhatták, mert Perényi Péter újra visszafoglalta.

Galambócz várával szemben a baloldalon sziklahegyen láthatók Lászlóvár romjai, melyet Galambócz várának török kézre-

kerülte után Zsigmond király 1428-ban a törökök megfékezésére építtetett, mely épen ezért sok harczot látott, itt folyt a magyar történelemben azon nevezetes csata, melyben a Galambócz várát ostromló Rozgonyi István neje, a hőslélkű honleány Szentgyörgyi Cecilia, mint egy hajó parancsnoka részt vett és több török hajót elsüllyesztett, és másokat felgyújtott, ugyanez alkalommal történt, hogy Zsigmond király Murad szultánnal fegyverszünetet kötván, a fegyverszünetet álnokul megszegő törökök a Dunán átvonulni akaró magyarokat megtámadták és legnagyobb részben lemészárolták, a király is csak a legnagyobb veszélyek közt menekült meg a haláltól.

A várrombok melletti sziklahegyekben mind a két oldalon nagyobb magasságban számos barlang-nyílások tűnnek elő, a golubáczai veszélyes legyek hazája ez, honnét évenként a tavaszi első melegek beálltával a környéket gyakran 20—30 mértföldnyi területen ellepik a marhák veszélyére, mivel csipésük lhalálos.

A galambóczai és lászlovári magas hegyoszt, illetőleg sziklafalat a Dunának hajjai évezred folyamában áttörték, de azon csak keskeny és mély ágyat moshattak, melyen a hajózás nagy veszélyekkel jár, és azért nagy ügyességet kíván, mi végből itt külön kormányosok alkalmaztatnak, kiknek feladatuk és kötelességük ezen helyeken a hajót veszély nélkül átkormányozni, e helyeken nem a hajó kapitánya, hanem ezen kormányosok a felelősök.

Az első veszélyes szoros a Stenka, hol a Duna ágyát, a két parton elterülő magas hegyeket összekötő sziklahát képezi, mely a Duna fenekén különféle alakban és magasságban felnyúlva vizeséseket és viztorlatokat okoz, azonban a vizesés itt még mérsékelt és a torlatok gyérebbek.

Drenkovárra megérkezve itt egy kisebb, a veszélyes helyek ügyes átsiklására alkalmasabb hajóra „Drenkovára“ szálltunk át, Drenkovát elhagyva, nem sokára ott, hol a Duna délnek fordul, kezdődnek a nagyobbyszerű viztorlatok, vagy Duna zuhatagok. Az első veszélyes akadályt a Kozla zuhatag és a Dojhe sziklaszék okozza, hol a Duna 180 ölre szorul össze, itt egymásután következnek a legveszélyesebb helyek, u. m. az Izlás, hol a Dunából kikukucsáló szirtek teszik a helyet veszélyessé, hol a jelzett uttól egy ölnyire sem lehet a legnagyobb veszély nélkül eltérni; azután jó Tachtalia, mely 930 ölnyire terjed, Izlásnál a vizzuhatagok, Tachtaliánál a viztorlatok, melyek a Duna medrében ezer meg ezer különféle alaku és mélységű sziklák és üregek által okoztatnak, s végre jó a sziklazátonyok közt a legveszedelmesebb Greben, mely helynek veszélyessége a Duna balparton fekvő őrház közelében egy hosszú póznára felhuzott veresre festett kerekded kosár által jelezve van, itt a Duna már 110 ölre szorul össze, mely a szerb partról a Dunába messze benyuló hatalmas sziklahegysark által okoztatik, a hajó egészen e szikla csúcs mellett jár el; e veszélyes út 240 öl hosszú, itt a viztorlás a legnagyobb, e helyen átjutva kapitányok, kormányosok, gépészek és útasok is egyaránt nagyot lélekeznek, mert egyszerre kitérül s tágas kerekű alakot veszfel a Duna. Jucz szorosig a rendes hajózás áll be, és negyed órányi hajózás után haladunk el a szerbbánáti határőrezrednek véghelye a Szvnicza mellett, melynek közelében háromszögben három toronynak romjait látjuk, melyet „trikulo“-nak nevez a vidék népe.

Nem sokára elérjük a 330 öl hosszú Jucz szorost, hol a viztorlatok — a vizsine alatti sziklák fekvése és alakjuk miatt — roppant zúgást okoznak.

Galambóczytól kezdve a Duna mindkét partján elvonuló meredek sziklahelyek alján két nagyszerű — az emberi akarat és munkaerő hatalmát tanusító — mű vonja magára figyelmünket.

Egyik a Traján történelmi emlékü útja, melyet Traján római császár a függirányos jobbparti sziklafalakba a víz felszínéről néhány lábnyi magasságban, 5—6 lábnyi szélességben. Krisztus után az első században vágatott katonái átvezetésére, melynek nyomai ma is még több helyen hosszabb darabokban láthatók.

A másik a balparton, ezen építészeti csudának méltó párja a legnagyobb magyarról nevezett Széchenyi út van. mely a Duna parton elvonuló sziklafalakba vésve, vagy a Duna felől védfalakkal ellátva 3° széles kavicsolt kociút, melyen 1830—1834-ig évenként 3000 ember dolgozott a korán elhunyt kitűnő szaktudós Vásárhelyi Pál mérnök vezetése alatt, mely mű évezredekig fogja Széchenyi és Vásárhelyi munkáit a világnak hirdetni.

A Dunán folytatva utunkat, egyszerre előttünk áll, mintegy utunkat zárva a dunai szorosok legfestőibb része a Kazán; a dunai szorosnak mindkét parton egyszerre magasan kiemelkedő sziklafalak által képezett óriási kapuja.

Ha a hegycsoportok szüntelen változó regényes és gyönyörű tájképei, ha a sziklaszorosok és viztorlatok veszélyes szépségei megragadták figyelmünket, itt a természet e nagyszerű munkája előtt megdöbbenve állunk meg, és hódolattal csodáljuk a természet nagyszerű hatalmát.

A Kazánnak mindkét oldala meredek sziklafal levén, itt volt legnagyobb szükség a nevezett sziklaútra. A Duna itt minden oldalról meredek sziklafalak közé zárva egyszerre 100, sőt egy helyen 80 ölre szorul össze, mélysége azonban 30—35 öl.

A kazáni szorosban a balparton van a Veteráni és Punyikovai barlang, az elsőhöz a bejárás 10 ölnyi magasságban van, hova csak egy földdombon létező keskeny úton juthatni, a Veteráni barlang 17 öl hosszú, 12 öl széles és 10 öl magas.

A Kazán végén, melynek hossza $1\frac{1}{8}$ mértföld, Ogradena átellenében a vízszínétől néhány lábnyira, hova a víz felszínétől néhány természetes lépcső vezet, Traján négyszögű táblája látható, a felirat egyrésze még olvasható, e felirat szerint ezen út Krisztus után 101 évben töretett.

Ogradenánál a Kazánból kiérve a Duna szélesedni kezd, és fél óra mulva Orsován kötöttünk ki, honnan azonnal Mehadiára, illetőleg a „Herkules-fürdő“-be kocsiztunk.

VIII.

Mennél távolabb esünk valamely kedves, szeretett tárgytól, annál tisztábban látjuk lelki szemünkkel ama tárgy értékét, becsét; így vagyok én is Zalával; ne csodálja senki, hisz Zala szülöttje Kisfaludy Sándor tanított szeretni Himfi szerelmével, Zala szülöttje Császár Ferencz lelkesített irni, Zala szülöttje Bacsányi János tanított küzdeni az élettel, Zala szülöttje Zrinyi Ilona lelkesített imádni a hazát, Zala szülöttje Deák Ferencz edzé az életreményt: élni e hazában, Zala szülöttje Kovács Zsigmond edzé a hitet bennem: élni a hazának s Zala szülöttje Királyi Pál tanított csüggedést nem ismerve haladni a nyitott pályán; s ha kell halni az ügyért: Zala szülöttje Csányi László bátorit . . . s habár nincs szerető szív, mely munkafáradt szívemet

a kies Zalában magához ölelné, szellememnek ime mennyi gyám-
botja van, — s habár nincs önzetlen baráti kéz, mely szeretet-
tel ölelne kebelére, ime lelkemnek annyi éltető szellemerőt nyujt
a tisztelet és kegyelet, melyet önszivemben ápolok Zalamegye
szülöttjei iránt. Ily édes melengetőn eső gondolatok vidítanak
fel e bérczek között s a mielőbbi távozásra intenek; távozni?
hova?!

Távozom messze, mégis közel a — sirhoz.

De hagyjuk ezt.

Mehádián a magyar orvosok s természetvizsgálók nagy
gyűlésén körülbelül összesen 900-an voltunk jelen. Sokan már
az első nap tartott diszebéd után vissza-utaztak. Én azonban a
gyönyörű s leirhatlan szépségű helyet megszeretvén, a gyűlés
bezárásaig ott maradtam, s mi életemben először történt, fel-
mentem egy magas hegyre a Csorics hegyére, melyről lejövet
6500 lépést kelle tennem, nem számítva az „izzasztó-barlang“-
hoz külön tett utamat.

Szombaton délelőtt átcsolnakáztunk Ó-Orsováról Uj-orso-
vára, a törökvárba, hol 300 török család lakik s 370 török ka-
tona őrzi az omladékokat s néhány ágyut.

Utközben meglátogattuk azt a kápolnát, melyet Ő Felsége
építtetett azon a helyen, hol Szent-István koronája s a jelvé-
nyek megtaláltattak. Ó-Orsova és a Duna felől gyönyörű szép
sugár jegenye fasor vezet a gömbölyded kápolnához, melyek
közepén tágas kut alakú oszlopszat áll s ennek üregében egy
láda alakú tarka márvány kimetszet, melyen a korona s jel-
vényei rávésettek, a felírás következő: Franciscus Josephus I.
Austriae Imperator locum, in quo corona cum caeteris insig-
nibus Snti Stephani inter seditionis turbas rapta per IV. an-

nos abscondita die natali Stae Mariae Patronae Hungariae
1853 detecta fuerat, sacrum esse volens sacellum hoc extruxit
et Stae Meriae dedicavit. 1855.

E hely az Allion hegy tövében van, a Cserna hidjától
egy negyedóra távolságra, a szekrény 3' mélységre volt el-
ásva, 1853. szept. 8-án 9 órakor reggel Morosina Juon ásója
érinté először a szekrényt, a munkálat vezénylő Karger Ti-
tus századparancsnok volt, s ezért bárósággra emeltetett, Im-
brisevits Márton őrnagy pedig vaskorona renddel diszített fel.

Voltam a „Szkella“ udvaron levő héti vásáron, mely
annyiban érdekes, hogy a törökök mint árusok és a vevők
között egy ölnyi folyosó létezik, melyben a pénzügyi felvi-
gyázók fel s alá sétálnak, kik lesben állanak, nehogy valami
vám alá esendő árucikk csempéztethessék. Az eladás és ve-
vés csakis a pénzügyőrök felügyelete mellett történhetik.

1852-ben jul. 18. Ferencz József császár és király az
éjt ó-orsovai hajózási társulat épületében tölté, melynek em-
lékeül az Ő Felsége számára berendezett lakószobában egy
márvány kő e felirattal lőn befalazva: Franciscus Josephus
I. Imperator Austriae et inere sua perlustrans Regna hunc
terminatem locum sua praesentia glorificavit XV. Calend au-
gusti MDCCCLII. et tunc has aedes inhabit tant in hoc cu-
bili somnum coepite.

Ferencz császár 1817-ben járt itt, de emléket nem ta-
lálhatni.

1789-iki hadjárat nyomai azonban maig is láthatók. Az
Allion csúcsán volt Laudon sátora, melyben József császár
is lakott, mint szintén az ágyuütegek nyomai maiglan is lát-
hatók.

És most előre! Konstantinápoly felé, teljesülve látom egyik hő vágyamat, szemlélhetni azon helyeket, melyekre őseink annyi könyút ejtettek a mohácsi vész után!

IX.

Orsováról szept. 22-én reggel indultunk el, s a szomorúság bizonyos nemével bucsuztam el az utolsó magyar órálomási háztól, melyet Vercserova az első oláh falutól egy kis hegyi patak választ el. Itt fogadta királyunkat Cogolniceanu minisiterelnök keleti utjában.

Vercserovától fél órányira a vaskapu van, a dunai sziklasorok legveszélyeshike; az a roppant viztorlat, örökös moraj s a hajó veszélyes helyzete nemcsak meglepő látványt, de sajátságos érzést kelt az utazóban. Hunyady János a vaskapunál 1442-ben a törökök felett döntő csatát nyert. Már a rómaiak a Duna jobb partján csatorna által vélték kikerülhetni a vaskapu közlekedési veszélyességét, e csatornák nyomai maig is látszanak. E sziklákban tönkre jutott a „Sillistria“ nevű török gőzös 1858-ban s nem rég a tolnai kereskedők magángőzöse.

Másfél óra mulva Turnu-Severin külsőről itélve, csinos oláh városhoz érünk, láthatni, Flavius Severus tornyának romját. Traján hidjának romjai szinte láthatók, mint előbb, Traján dunai útja s egy Traján-tábla szemlélhetők a Duna mellett. Átellenben Kladova, a rómaiak Egeta nevű városa fekszik.

Majd Kalafat látszik, hol az oroszok 1854-ki jan. 6-án a törökökkel csatáztak, apr. 1-én pedig a vitéz törökök által teljesen megverettek.

Viddinnél festői látvány volt a törökcsoporthoz tarka-barka öltözete, és a mecsetek sokasága, melyek az ég felé mintegy szuronysegezve mereven állanak.

Ruszsuknál hasonló vonzó látványt nyújt a kikötő; Giurgevonál kiszálltunk s vasuton hosszú várakozás után megindultunk Bukarestbe. Ez az új vasuti közlekedés merészen gyorsmenetű, 2 óra alatt megérkeztünk. Első látásra ritka szépséget tüntet elő Bukarest, azonban beérve, poros, ködös és ronda. Mondják a nyugati városrész tisztább és vonzóbb.

Régi magyar s illetőleg osztrák huszasaink legtöbb forgalomban vannak s 80 Banit, vagy ugyanannyi centimet ér. Ha én ezt tudtam volna!

X.

Bukarestből ép akkor jöttünk ki, midőn a hirtelen meghalt pasha hült tetemét nagy halotti pompával s ágyuk dörgése közt a vaspályához szállíták, alkalmam volt az oláhfejedelemség diszorségét láthatni. A hulla külön vonattal szállítottott Giurgevóba, onnan Ruszsukon át Várnához s inuen szinte külön hajón Stambulba.

Bukarest haladó város, különösen azóta, hogy hallomás szerint az oroszoktól szépitésre évenként 5 millió rubelt kap.

Uj akadémiai épülete collossalis, az országház berendezése most történik. kicsi, de igen izletes és czélszerű, az elnöki szék felett van a fejedelmi páholy.

A tüztoronyból nézve a város terjedelmes és festői látványt nyújt, óvárosrésze ronda és egészségtelen.

Ruszsukba 23-án este értünk, sajátságos látvány egy igazi török város, utczái rendezetlenek, piszkosak, az utczáról egy alacsony kis ajtón bemenve, egy török család lakába, paradicsomi szépség tűnik elő. Rusztsukon én és Vadnai Károly s neje csakhamar meglátogattuk Mohos gyógyszerészt, ki Veszprémből szakadt ide. Kedves család!

Rusztsukon „Islah Hane“ hotelbe lévén beszállásolva, együttesen utaztunk a vaspályán 24-én délután Várnára. E pályán semmi órház sincs, vakmerő a közlekedés. Este 8 órakor elértük a fekete tengert s Várnán beszállásoltuk magunkat.

A gyászemlékezetű várnai csatatéren akaratlanul is fájó sohaj busita bennünket.

A fekete tenger partjára kimenve, önkénytelen büszkeségi érzet dobogtatja szivünket, hogy Nagy Lajos alatt itt volt széle a Magyarbirodalomnak. A tenger csendes, a kikötő szép, de nem oly hajódus, mint a trieszti. A tenger végtelenébe pillantva, feszülten várjuk, hogy hullámai ringatását mikor élvezzük, már ennyi hosszú és sanyaru utazás után. Ha a dunai gyorsgőzös, mely a postát hozza, el nem késett volna tegnap, már Konstantinápolyban volnánk, így azonban csak esti 6 órakor indulunk s pénteken délelőtt vihartialan idő esetében 9 órakor a Bosporusban Péránál kifogunk kötni s ohajtott célunkat elérjük. Sajnáljuk, hogy éjjel megyünk a tengeren, de annál inkább egyik legszebb látványunk lesz a napfelkelte, mely a tengerben nagyszerű vissz-

látványt mutat. Az éghajlat itt meleg s csak este s hajnalban látszik köd, mely a tenger visszugárzása folytán sárgás színt ölt. Ilyesmit már hazánkban lehetetlen látni.

Szomoruan üdvözöllek Várna!
Beh jó volna, ha kedvesem várna.
De mivel nincs senkim e világon,
A világot reménytelen járom. —

XI.

Alig jegyeztem fel naplómban a fentebb jelzett emléksort, könyccsepp gördült alá szememből.

Mi ez? kérdém magamtól.

Sokszor van az ember úgy, hogy nem tudja mi baja; olyan sejtelemszerű érzés vonul át a szíven, s ez érzést bizonyos neme a kábultságnak előzi meg.

Igy valék én Várnán.

Ah, hisz itt szomorú emékezettű hely van; az 1444-ki csata, melyet esküszegés idézett elő, hol a királynak porba hullt feje s a nagy Hunyad bujdosva tért hazánk felé vissza!

Ki tagadja, hogy a sors büntetését nem éri el az, ki az ész törvényét megszegi, ki a sziv hitét megöli, ki a kezébe vett hatalommal gyermekként meggondolatlanul játszik?!

Várnától nyugotra egy órai távolságra van az a tágas siktér, hol a csata volt, majdnem kimért távolságra 9 halom látható, mint a törökök mondják az itt elesett magyarok holt

testeiből vannak, s ez valószínű, sőt bizonyosnak is mondható. Ázsiai népszokás volt, hogy valami nevezetes esemény emlékeül domb, halom hányatott s itt mi könnyű volt ezt tenni a diadalmas törököknek.

Három rozszant emlék is van e halmok közt, egyike Ulászló király, másika egy török vezér, harmadik Julián bicornok emléke lenne.

Várnán a pasha szép lakához közel levő temető bejáratánál szinte van egy két öl magas s dusan aranyozott fehér-márványból készült emlékoszlop a várnai csatáról, a két félreértett rokonnemzet dicsősége — és veszteségéről.

Vajha a jövő helyre tudná ütni e sebeket, e tátongó sebeket! Az is megvan. a közművelődés, a tudomány, mely nemcsak a rokont rokonnal, de az ellenséget ellenséggel is tiszteletre intőleg kibékít.

XII.

Este 6 órakor vettünk bucsút Várnától s a zajló öbölben komolyan veszteglő nagy hajóhoz könnyedén hintálódzó csolnokon szállított a naptól égett barna török matróz, jókedvűleg mosolygott reám, hogy én a törökdohány bodor füstjét a fehér habfodrok felé fujtam, alkalmasint csodálkozott, hogy az ember ily gyerekes műveletben leli gyönyörét, pedig e kép oly festői volt! a fekete tenger végtelenébe egy-egy pillantást vetve a lealkonyodó nap arany sugarai tüzes rózsákat alkottak a habfodrokban, míg távolabb a nap tányéra mint óriási égő aranyalma oly

vakítólag volt szemlélhető s önkénytelenül bezárul a fényözöntől a szem s innét a közeli habfodrozatra néz, mintha a tengernek még erején kívül más hatalma is volna, mely oly igéző s mégis borzasztó, mintegy szűkebb körre utasítja a halandót: ne nézz a végtelenbe, mert nincs erőd, maradj az egyszerű faalkotmányon, mely életedet ringatja, mintha ezt éreztem volna susogni körülöttem s e visió hatását akarám ellensúlyozni, midőn pipám füstfellegcséjét a víz fodraihoz fujtam s a kék füst egy része oda tapadt a vízcepppekhez s vékony szalagként vonult el mellettünk.

Mire a hajó lépcsőihez értünk, csendes lett az öböl s a szellő pajkos legyintésével a csillámló vitzükrén már csak elhaló habfodrozatot vert s lágymeleg érintéssel csókolta arczomat . . . no lám, még itt is a természet csókjai közt szállt a természet gyermeke a tengeri hajóra.

A „baksis“-t — borralalót átadva szállítónknak, szívélyesen bucsúztunk el a viszonzlátásig, s hajónk csakhamar megindult.

Várnát a tengerről nézve, sokkal festőibbnek mondhatjuk, mert csak fényoldalai látszanak, a bástyafalakon tátongó ágyuk harcziás szint mutatnak, a színes épületek a 11 minarettel s a szép görög kath. egyház fényben uszó magaslata, egyfelől a tenger, másfelől a várnai csata fensikja, távolabb magas hegyek gyönyörű keretet szolgáltatnak. A festői kép mindinkább kisebb lett s mi egyre beljebb hatoltunk a sik tengerre, félve az ijesztő tengeri betegségtől; én ugyan visszaemlékezve az adriai tengeren tett utazásomra s fiatal barátomra, kivel kedélyes csevegés közt lestük, vártuk betegség előjeleit, — azonban elmaradt, — gondolám, talán itt sem fogom érezni, noha más éghajlat s más körülmények közt vagyok a fekete tengeren, mint valék az Adrián; mert az tény, hogy nemcsak a kedélyre, hanem az idegzetekre

is hat a vidám, barátságos csevegés s két jó barátnek egymásrai vigyázása.

Sajátságos, hogy a tengeri hajókon szekszárdi fekete bort adnak, hanem a felírás hibás: Sexarder-Wein.

A bor különben nem rossz, mint szinte az étkezés is kitünő.

Az esti szél nem kellemes a nyílt tengeren, e vizsivatag közepén, azért igyekszik az ember a hajó belsejében foglalni helyet.

A hajón estélyire csak theát kaptunk s vaskemény kétszer-sültet, amazt elköltve, emezt megizelve lefeküdtem azon gondolattal: hogy életünk e faalkotmányra van bízva, pedig reggelre felvirradás helyett a hullámok ölében a tengeri szörnyek prédái lehetünk . . . keserű gondolatok s hozzá még a hajó alzatának örökös ropogása oly rémséges, hogy az ember önkénytelenül imára kulcsolja kezét s annyi hosszú évek során át elfeledett anyai édes intés jut eszünkbe: adj uram, istenem jó éjszakát!

XIII.

Szept. 27-én kora reggel a hajó fedezetére siettem, hogy a napfelkeltét láthassam, valóban, meglepő látvány, mint a vigan angyalát üdvözöljük a különféle színvegyület ölelte napfölköltét akkor, midőn csakis a vizet és az eget látja az ember.

A nap miliard sugarai a tengert tüztengerré teszik, hullámszikkrai mindannyi csillogó, ragyogó, vakító fényben uszó

gyémántnak látszik; ilyenkor az izgalom elszibbasztja a lélek szilárdságát.

A szürkülő égbolt derültebb árnyalatot ölt, egyik oldalon mintha narancsszinű szalagok mozognának, mellette piros színbe vegyül, majd bíbor színbe megy át, másik oldalon zajló hullámhegy csúcsai tündökölnek, s a tenger beláthatlan síkja halványszürke mégis. A felhők szélein piros szegély látható s mindezek között lassu hintalózásban áll, néz, bámul az ember. Siri csend, szent komolyság uralg s mire az ember homlokát megtörli, hogy gondolkodni tudjon ennyi s ily fenséges látvány közepette — a nap mindinkább nagyobbodó vérvörös szikratömegként emelkedik magasbra s a fellegek foszlányai szakadoznak, a szellő enyhébb s a setétségnek árnya is belevesz a világosság melegébe, és előjönnek a tengeri sirályok, kísérve hajónkat, szárnyaik hegyével legyintve a nyugvó habokat, majd ezek hullám hátán alig láthatóan pihennek.

16 órai csendes utazás után a tengeren, beértünk a Bosporusba s paradicsomi látvány tárult fel előttünk, melyet a természet oly pazarul szór itt. Egyik látvány szebb mint a másik; a napfelkeltjét magasból jöve üdvözöljük alant, míg a föld e kies színjátéka, itt van alant s úgy érzi az ember, mintha felülről nézne alá. A világ e legszebb pontját látva, teljesen elvagyunk büvölve, szemünk kifárad a nézésben.

A jobboldalon — európai oldal — Rumili várát láthatni, ősrégi mohosult falaival s világító tornyával, baloldalon — ázsiai rész — Anatólia hasonlóan világító toronnyal.

Mintegy két óráig haladt e tündéri szépségű Bosporuson hajónk, míg a mindinkább sűrűsödő árbocz erdő közepette hajónk megállt, s a gondolák nyilvesszőként özönöltek a hajó mindkét

oldalához az utazókat partra szállítandó. Soha ily zavart még nem láttam; a vihar azonban kitört s roppant veszélylyel járt a partra jutás. Félóráig hintálta csolnakunkat a Bosporus hulláma, s ezek barátságos dévajsága miatt teljesen vizes valék, megadtam magamat az idő szeszélyének s a körülmény változhatatlanságának.

A magasztos látványosság, a vihar tombolása, a fékezhetlen zaj közepette tompa aléltság fogott el s majdnem csak arra ébredtem fel, hogy a Tóthfalusynak „Pest-városához“ czimzett perai vendéglőjében vagyok. Majd elfeledem megemliteni, hogy Xerxes egykori hidjánál most is magas tornyok tisztelkednek. Az ázsiai s európai partok szakadatlan láncolatban kéjpalotákkal, tündéri fényvel diszitett nyaralókkal övezvék s az a tengernyi hajó meseszerűleg hatja meg az embert, azonban a Samum öldöklő szele, melyet a déli szél már elcsigázottan hajtott felénk, lehangolttá tón bennünket, s jött a vihar, mely kiszállásunkat életveszélyessé tette.

XIV.

Mielőtt konstantinápolyi élményeim leírásához fognék, szabadjon előzetül egyik ottani kedves barátom Molla Halilnak egyenesen hozzám intézett közleményeiből hozni kivonatokat; a török-nemzet szokása-és jellemzéséről behatóbban irhat az, ki tüzetesen ismer bennünket, de halljuk őt:

Kevés időm van, azért lehetőleg gyakran fogok írni, mert a magyar és török nemzet érdekei majdnem ugyanazok; jó, ha e

két rokon-nemzet közelebbről megismerkedik s az itt-ott találkozó előítéletek és félreértések kiirtatnak. A multat hagyjuk, éljünk a jelennek, de a jövő számára.

Irok a török szokásokról.

I. Születés. A születés első napján teljes csendben marad a szülék háza. Második nap pap (imam) vagy dervis (szerzetes) hivatik. A vallási szertartás után a gyermek megkapja nevét.

Hetedik napon az atyát férfirokonai és barátjai látogatják és üdvözlik, kik kávéval és dohánynyal vendégeltetnek meg. Ezután az ujtörök felekezetüek europaiak modora szerint vacsorálnak. Az ótörök felekezetüek pedig régi szokás szerint buzgón imádkoznak Allahhoz, hogy segítse az ujszülöttet az erény útjára, mely egyes-egyedül a földi- és örökboldogsághoz vezet. — A nőknél a szertartás ugyan az. A férfiak vigalmában nők, a nőkben pedig férfiak részt nem vehetnek.

II. Körülmetszés. A fiu hét éves korában körülmetszetik. E szertartás a nyolczadik éven túl el nem halasztható, alakja következő:

Mindenek előtt a fiu beleegyezése eszközendő. A gyermekre vallási okok hatása a félelem legyőzése végett elégtelenek lévén, anyagi kedvezményeknek, de csak teljesítendő ígéretekkal rábitatik a fiu, hogy kívánja a műtétet.

A műtét szakértő által valamely péntek vagy vasárnap (szent napok) előtti napon (csütörtökön vagy szombaton) délben hajtatik végre. A műtét után a gyermek az ágyban marad ugyan, de a multság által 16 óráig ébren tartatik. — A műtét napja családi ünnep, este a család atyjánál, valamint az asszonyoknál lakomázás és társalgás van. A kised iskola (mahalle mektebi) gyermekei; kik ez iskolában az illetőnek már egy-két év óta tár-

sai voltak, meglátogatják a beteget. Ezek sorakozva mennek, az uton énekelnek. A beteg fiu atyja házánál, hol egy fiu az ezen ünnepélyre szóló dalt elénekli, s a kar csak ament mond, a kis vendégnek csoportja édességekkel megvendégtetik, s kis ajándékokkal elbocsáttatik. A nyolcz nap után felüdült kis gyermek az említett mahalle mektebi-be visszatér, melybe már ezelőtt is egy két évig járt.

III. Művelődés. A gyermek első iskolája a már kétszer említett kisediskola, melybe 11 éves koráig jár, s mely némileg a magyarországi népiskolákkal huzamos. Ezen iskolában gyakorlati úton tanulják a töröknyelvet, s a vidéken divatozó főnyelvet, tanulnak töröknyelven olvasni és írni, valamint a számtan elemeit (t. i. a négy alaplűveletet), a vallástant; az arabnyelvből csak gyakorlatilag annyit, mennyi a vallástán megértésére okvetlenül szükséges. Ezen iskolákba ott, hol külön leányiskola felnem állítható, a leányok a fiukkal együtt járnak.

Az élet tizenegyedik évét áthaladt gyermek arustye mektebi iskolába lép. Ezen iskola a magyarországi alreáltanodával párhuzamos. Tantárgyai e tanodának; a töröknyelvtan, később a perzsa- és arabnyelvtan, a Koran nevezetesebb részeinek tanulása, számtan, végre a mennyiségtan elemei s pedig főleg a mértan. Az általános földrajz vázlatban, a törökbirodalom földrajza terjedtebben, a töröktörténelem, de csak Mohamed korától fogva. Ezen iskolában a gyermek csak négy évig marad. Tizenöt éves korában a szakiskolába lép.

A szakiskolák sorából egyelőre csak a katonai-, a tengerészeti-, a politikai-jog, az egyházi jog és bölcsészeti, az orvosi és állatorvosi, végre a kereskedelmi-academia kiemelendők.

A nevek mutatják, minő hivatásoknak felelnek meg a nevezett felsőbb iskolák, miért is csak azt említem, hogy a politikai jog-academiából főképp az ügyvédek, az egyházi-jog és bölcsészeti-iből pedig az Ulemá-k és Kadhi-k kerülnek ki.

Nevezetes, hogy minden szakiskola két részre oszlik, 4 évi tanfolyamu előkészítő iskolára és a két egész hat évre terjedő szakiskolára. Az előkészítő iskolák képviselik a magyarországi főgymnasiumot vagy főreáltanodát, azzal a különbséggel, hogy azok szervezése minden intézetben más, mert tekintetbe vétetik minden előkészítő iskolában a felsőbb szakiskola szükséglete, az általános műveltségi- és bölcsészeti tantárgyak tere kivételével, az Ulemák és ügyvédek iskolájának nagyon meg van szorítva. Minden szakiskola főtörekvése jó szakembereket képezni.

A török nemzetnek ősi jellemében van, hogy a török szegénysége fölött nem nagyon töprenkedik, azt hiszi, hogy a munkás ember él magyar közmondás szerint a jég hátán is. Szegény, gazdag vendégszerető s elkölti becsületesen a mije van. A gazdag fizetéses foglalkozást ad másoknak személye körül. Pénzgyűjtés, fukarság a török ősi jellemében nincs. Igaz, hogy más nemzetekkel való érintkezésben áll, főképp a görögökkel, örményekkel sat. a töröknek ezen jelleme lassan-lassan elmosódik, de mindazonáltal a vagyonosok száma oly csekély, hogy csakis ritka ember vehetné hasznát az imént említett szakiskoláknak. A tanulók tulnyomó része az állam költségén, mint intern ruházattal, étellel, lakással s minden tanszerrel elláttatik. De ezen az állam költségein neveltek az államnak adósai, ha katonai intézetben neveltettek, p. o. az orvosok, állatorvosok 15 évig szolgálni, a civil tanulók hivatalokba jutván, fizetéseikből lassan-lassan megtérítik a költséget, a kereskedők az adón tul külön

megadóztatnak, míg a nevelési költségeket megtérítik. A ki saját költségein végezte tanulmányait, az mindenkép szabadon rendelkezhetik személyével és vagyonával.

Nevezetes még az is, hogy az academiákból kikerült ifjak az ott kiállított képességi vizsgálatokon kívül (rigorosum) még nyilvános vizsgálatot is adnak, melyben iskolánkívüli szakemberek által vizsgáltatnak (állami vizsgálat) s ezen vizsgálat sikere szerint meghatároztatik a fizetés, melyet a vizsgált megérdemel.

Az iskolakényszer csak az ipariskolák (mektebi seray) felállítására hozatott be. — Ezen iskolákban a kisdéd-iskolákból kikerült szegény fiúk és leányok, főképp árvák, külön neveltetnek. A fiúk az ipar valamely ágában, a leányok női munkákban nyernek oktatást. A munkabér azon része, mely az eltartás költségén fenmarad, a növendékek számára kamatozik, melyből azután a kilépő fiu üzletét megnyithatja. Ennek elégtelensége esetében az államtól segélyt is nyerhet, melyet azonban meg kell térítenie. A leány férjhez menetele alkalmával kikapja megtakarított vagyonkáját.

Van még e török tanintézeteken kívül egy egészen francia iskola (Galata seray) mely az államnak roppant költségeivel tartatik fenn. A tanárok mind francziák. Ezen intézetben a török nyelv csak mint obligált tárgy tanittatik. Ez némileg főgymnasium s jogacademia s a diplomaták iskolája. A fiu itt oly műveltséget szerez, hogy a még hiányzó ismereteket magántanulás által megszerezheti vagy Franciaországban tanulmányait folytathatja. Ez iskolában az intern-ek az eltartási költséget nagyobb részt fizetik. Csak igen szegény és nagyon érdemduz állami szolgák fiai nyerhetnek ingyen helyet ezen tanintézetben.

Ezen vázlatban leírván művelődési intézeteinket, áttérek a házasság- és temetési szokásokra.

A nemzet művelődési ügyével szoros összefüggésben van a nemzeti nyelv ügye.

A török nyelv épen oly hangzatos, mint a magyar, a név és ige viszonyai ugy, mint a magyarban, ragok által fejeztetnek ki. Elterjedése Ázsiában roppant, Európában csak a zultán közvetlen hatalma alatt álló államokban honos. Az ok — hogy ezen belsőleg igen gazdag, az alakokra nézve példátlanul szabályos, az arab és perzsanyelv által külsőleg is gazdagított nyelv, Európában nagyobb terjedelmet nem nyert — főkép abban keresendő, hogy a török hatalmának fénykorában nem fogadta el a latin betűket épen ugy, mint a magyar, hanem megtartotta a már másfél századdal az előtt elfogadott arab betűket. Az arab betűk csak mássalhangzók, a hangzók pedig csak hiányosan pótolhatók levén, a kezdő az olvasásban nehézségeket talál, miért is a töröknyelv nehéznek tartatott és tartatik; holott némi nyelvtani ismeretekkel biró egyének, főkép a magyarok rövidebb idő alatt tanulhatják meg e nyelvet, mint bármely mást. Az arab betűk elfogadásában az iskolákban, meg az életben is, az arabnyelv uralkodott a töröknyelv fölött.

Mig más európai nemzetek művészet- és a tudományok feléledése korszakától fogva, folytonosan művelődtek, s gondosan ápolt nemzeti nyelvöket a magasabb oktatás terén meghonosíták, addig a magyar és török nemzet, fel nem ismer-
vén érdekeik közösségét és solidaritását s rafinírozott politika által egymásra uszítva, két század évre kiterjedő hosszú harczot vívtak. Ez nézetem szerint fő oka annak, hogy a magyar- és török nemzet, főkép a reálismeretek terén hátra ma-

radt. A töröknél az elmaradásnak még egy más főoka volt, t. i.: az elbizakodás. A török, hatalma fénykorában hatalmi felsőbbségének ismeretére jutván, szellemi felsőbbsege régen el volt veszve. s más európai nemzetek a törököt már egy egész századnak munkájával tulszárnyalták volt. A szellemi felsőbbség, mely végre a művelt európai nemzeteknél nagyon szembezőkőleg mutatkozott, megnyitotta a hatalom élén állók szeméit; kezdék belátni, hogy a tudomány hatalom, s hogy minden nemzetnek, mely a tudomány terén nem halad, szegénység- és szolgaságra kell jutnia, s megtermett a kíváncsiság: a török nemzetet a lehetőleg legrövidebb idő alatt a műveltség azon fokára emelni, melyen a legműveltebb nemzetek állnak. Ennek következtében, a meglevő iskoláknak új szervezet adatott, új iskolák nyitattak a reáltudományok minden ágaira, idegen tanárok szereztettek, s a francia nyelv oktatási nyelvül elfogadtatott. Csak az ulemák tanodájában tartatott meg az arab nyelv. Ezen ujtás, mely csakis azért volt helytelen, mert a nemzet nyelvét a magasabb oktatás köréből kizárta, megzavarta ugyan a kedélyeket, de a vágy: a nemzetet a tudomány terén magasra emelni terjedvén, a tanodáknak ilyenmü szervezete nemcsak fenntartotta, hanem be is fészkelte magát, ugy, mikép az uralkodó conservatismus mellett nagyon is sokáig fennmaradandónak tartatott.

A francia-féle tanszervezet azt eredményezte, hogy birunk most már a tudomány minden ágában néhány-néhány igen jártas férfit, de korántsem annyit, mennyit az állam igényel. A feltünőbb eredmény csak az: hogy minden műveltebb török most már francziául is beszél.

Mig a magasabb oktatás ilyenmü szervezete mellett, egyének gyorsan emelkedtek, addig a nemzet tömege — ha nem is sülyedt — bizonyára nem emelkedett, mert a tudomány idegen nyelven tárgyaltatván, töröknyelven írott tankönyvekre sem tehattünk szert, miért is a tudomány és műveltség tágas körökbe kihatni képes nem volt.

A kár világos volt, de a tanügyet kezelők megkedvelték és megszozták a francia-féle tanszereket annyira, hogy ellene eredménynyel küzdeni egyelőre kevés volt.

Emlitém, hogy a török nemzet conservativ jellemü. Nálunk nagy bátorság, kitartás, vasakarát kell, hogy legyen azon férfiuban, ki valamely bátor, üdvös változáshoz az utat akarja törni.

Az ily törekvés, ha nincsen párosulva a legnagyobb körültekintéssel és bölcsességgel, mindig megkárosítja az első indítványozót és csak utódjai, néhány évtized mulva látják az elhíntett magnak gyümölcsét. A kormány legmagasabb polczán álló férfiak sem nélkülözhetik a legnagyobb óvatosságot; példa erre az oly rövid ideig megmaradt vezér Midhat pasa.

A kellő bátorság- és ildommal megáldott hazafi, ki a nemzeti nyelvnek a magasabb oktatás terén való felhasználását kívívni, élte legfőbb feladatának tekinté, a Radosz szigetén született Achmed Bey orvosi tanár volt, kinek életrajzával és arczképével talán szolgálhatunk. — Ezen férfi látván azt:

Hogy az idegen nyelven tárgyalt magasabb tudomány csak idényben, mérsékelten ápolt idegen növény, s hogy nem izmosodhatik annyira s nem verhet oly mély gyökeret, melynélfogva újabb időkben fenntarthassa magát, annál kevésbbé, hogy a török nemzetet üdítő árnyával betakarhassa, vagy gyümölcsöket

adhasson, melyek a nemzet szükségletének, gyomrának, vagy szájizének megfelelhessenek.

Miért is megtevé az indítványt, s kitartással vívta a kellemtelen harczot, míg czélt ért.

Az általa indítványba hozott ujtás elfogadtatott, t. i.:

a) Minden magasabb oktatás nemzeti nyelven adandó, s ezen elvnek végrehajtása a viszonyok tekintetbe vételével lehetőleg sietendő.

b) A magasabb szakiskolák minden tanulója köteles valamely europai culturanyelvet annyira megtanulni, hogy e nyelven írott könyvekből tudományt merithessen.

c) Minden magasabb szakiskolából évenként néhány tanító az illető europai magasabb szakiskolákba kiküldendő.

Eme kiküldendő tanítók költségeinek fedezésére az állam félmillió forintot, gazdagabb hazafiak pedig, szabad ajánlatkép szinte félmilliót adnak.

Tartok attól, hogy a magyar olvasó azon kifejezésemet, hogy a török nemzet nagyon conservativ, félre ne értse; miért is jobb tájékozásul néhány szót.

Van egy párt, az ugynevezett hyperorthodox párt, mely semmi változást nem akar; miért is ezen párt a haladás akadályának tekinthető. A nemzet tulnyomó része lassu, de folytonos haladást akar, azonban nem szereti a szokásokkal összenőtt erkölcsiség arczulsapását, következőleg oly reformok rögtönzését sem, melyek a nemzet erkölcsi jellemét, vallásosságát megrendíthetnék. Nálunk a török-szakad féle reformereknek pártjuk nincs; mert bár igaz — a mint mondám — hogy a török nemzetek a reáltudományok minden ágában a művelt europai nemzetek mögött elmaradtak, de a bölcselkedésben, higgadt megfon-

tolásban, erkölcsi érzületekben, hazafiságban, mely nálunk az iránti érdekeltséget és saját érdekeinknek, a közérdeknek alárendelését jelenti, bármely művelt európai nemzettel vetélkedhetnek.

IV. Házasság. 1. A házasulni kívánó felkéri közelvaló nőrokonát, ennek hiányában barátját, hogy nejét megbizza a házasulni kívánó által megnevezett családból, vagy családokból nőt keresni. A megbizott nő tudtul adja az illető családnak megbizója szándékát, s átadja e családnál a kérő czimét és lakását. A házasságra felkért nő atyja, vagy illetőleg gondnoka, megvizsgálja a kérőnek életmódját, jellemét sat. s ha ezen vizsgálat következtében a kérőnek kedvező választ adhat, következik 2. a jegyváltás, mely abból áll, hogy a kérő mátkájának 40 darab aranyat küld. Egy-egy darab értéke, a házasulandó vagyonához képest, 30 krtól 100 forintig emelkedhetik, a mátká pedig küld valami kézimunkát, de olyat, melyet ő csinált, ezuttal tudtul adja a kérőnek, minő menyasszonyi ruhát óhajt. — Itt megjegyzendő, hogy a töröknő férjének nem hoz semmit, az ágynemű kivételével, még a ruhát is, melyben elhagyja atyja házát, férjének köszöni, ellenben végrendelet nélküli örökösödés esetében, férfi-testvéreivel egyenlően osztozkodik, mely alkalommal a férfi-testvéreknek a már kiadott rész beszámittatik. A végrendelet, mely rendesen a leányokat károsítja, csak azon esetben érvényes, ha azt az atya legalább három nappal halála előtt, gyermekei és tanuk jelenlétében, csinálta. Közérdekű megterheltetései az örökösöknek még azon esetben is érvényesek, ha a kimult élte utolsó órájában végrendeletet csinál.

3. A házasulandó férfi és nő kinevez két tanu jelenlétében teljhatalmu egy-egy házassági képviselőt, kiknek az illető család-

atyák átadják a kadhinál az előirt díjlefizetésével nyert házassági engedélyt.

4. Képviselők meghívják az imámot, (papot) a menyasszony házához, hol az imám az összegyűlt rokonok, szomszédok és mindkét család barátjai előtt kérdést tesz: nincs-e házassági akadály, t. i. törvényesen fel nem oldott házasság, vagy eljegyzés, vagy közelvaló rokonság.

Itt megjegyzendő, hogy testvér testvért, vagy testvére gyermekét, vagy fiatalabb testvére özvegyét nem veheti el. mint-hogy ezek iránt esetleg atyai kötelességei vannak. Más távolabbi rokonság nem akadályozza a házasságot.

Az imám előtt megállapítatik a birság, melyet azon fél tartoznék fizetni a másiknak, ki az elválásra törvényes okot szolgáltatna. E birság a jegyesek vagyoni állapota szerint, külön-külön állapítatik meg. A férfi birsága nagyobb szokott lenni, mint a nőé.

Törvényes okok az elválásra következők:

a) a hűtlenség, b) szájszag. Ezen okon kívül a férfi elválási pert indíthat, ha azt tapasztalta, hogy neje leányságát nem óvta szeplőtlenül, ha neje az ő engedélye nélkül elhagyá a házat, vagy nem megy oda, hova menni engedélyt nyert, ha ládájában talál olyasmit, a mit ő nem vett, vagy nem férje pénzén, vagy legalább tudtával vásároltatott.

A nő pedig elválasztást kérhet, ha férje vele ok nélkül gorombán bánik, ha részeg állapotban haza jó, ha megbecstelenítő büntényben biróilag elmarasztaltatik.

Ha házassági akadály nincs, az imám fenszóval az Istent kéri, hogy áldja meg a kötött házasságot, a jelenlevők ament mondanak, miáltal a házasság alakilag meg van kötve.

5. Ezután következik az egy hétig tartó (péntektől csütörtök estig) lakodalmi vigalom, mely mindkét háznál külön tartatik.

6. Csütörtök este távoznak a férfi vendégei, néhány barátja lóháton kíséri a vőlegényt és a kocsit, mely a menyasszonyt puskalövés és zene mellett a férfi házához hozza. Miután a vőlegény a menyasszonyt a kocsiból kisegítvén, a házba bevezette, a lóháton levő vendégek is távoznak.

Helyén van néhány ferde fogalmat a török házasságról kiigazítani. A többnejűség 14 év előtt megtiltatott. Ha valaki e tilalom előtt több nőt elvett volna, azokat megtartani tartozik.

Igaz, hogy a próféta megengedte a többnejűséget. Az akkori viszonyok között a többnejűség szükséges volt. Azon időben t. i. mindenki, ki az islamot felvette, köteles volt azt Arabia határán belül fegyverrel terjeszteni és mindennemű külellenségek ellen védelmezni. Előre láthatólag a vallás érdekében vivandó harcok sok férfitől az élet feláldozását igényelvén, világos, hogy akkor erkölcsi és politikai okok a többnejűség megengedését nyomosan követelték. — Miután ezen okok nagyrészt megszűntek, s az új honvédelmi törvény végrehajtása által, melyszerint mindenki valláskülönbség nélkül tartozik a hazát védelmezni, egészen megfognak szűnni, a többnejűség, mely egyébkint is a valóban kedélyes családi életet, meg a gyermekek kellő nevelését nehezíti, mint most már felesleges, sőt káros megtiltatott.

Ezen tilalom magyarázatára emlitenem kell, hogy a próféta által szerzett vallás két részből áll: belső és külsőből.

A külsőhöz tartozik: az egyház-, állam- és a család szervezete, még a vallási szertartások és gyakorlatok. Ezekben a mennyiben időhöz, vagy helyhez viszonyítva vannak, változtatás

lehetséges ugyan, de minthogy a külső a hit- és erkölcsiségnek nélkülözhetlen támasza, könnyelmű és ujitási viselkedésből származó ujitásokat tenni nem szabad.

A többnejűség a vallás ezen főfontosságú intézkedésének megtiltása, egymaga is megszüntetheti azon balvéleményt, melyszerint sokan azt hiszik, hogy az islamismus reformot és haladást nem tűr.

Továbbá Magyarországbani tartózkodásom idejében, azon balvéleményt elterjedtnek találtam, hogy a török rabszolgai állapotban van. — Ez roppant tévedés, mert szabadsága csak annyiban korlátoztatik, mennyiben az illem, a nő méltósága, igényli. Hogy ezen korlátok egy kissé szorosabbak, mint másutt, ez maradványa a többnejűségnek, s következménye azon felfogásnak, hogy a nő és leány erkölcsisége és becsülete nagyobb ovatósságot igényel, mint a férfié. Lényegben ugylátszik a török nagyobb joggal bír, mint más nemzetbeli. Igaz, hogy női kötelességétől, finyáskodásból, vagy dacból el nem vonulhat, mely egyetlenegy esetben férje goromba bánásmódjára is fel van jogosítva, de bir egyszersmint oly kizáró joggal férjére, hogy azon férfi, ki élte 55. évén alul van, jó egészségnek örvend s nejét kétszer egy hétben meg nem látogatja, elválási okot szolgáltat a nőnek, minthogy a nőnek ilyenmő elhanyagolása, teljes értékű bizonyítéka a hűtlenségnek.

Meg kell emlitenem még, hogy a régi szokás, melyszerint a kérő leendő nejét épen nem, a leány pedig leendő férjét csak történetesen fátyolon át láthatta, némileg változott; mert most már a házasulandók bármelyikének kívánatára, a kérő a leánynyal, ennek anyja jelenlétében, egyszer társaloghatik a jegyváltás előtt, s ekkor egyik fél a másiktól a megleheltetést is követelheti. A tö-

rök a családi-élet tisztasága- és kedélyiségére nagy súlyt fektet, miért a házasságon kívüli érzelmeket is bűnöseknek tartja, még azon esetben is, ha azok saját mátkájával kicseréltetnének.

V. *Halálozás.* Az élet Allah főajándéka. Ennek pecse rop-pant, mert kellő felhasználásával nyerheti az örökké tartó, minden sejtelmet felülhaladó boldogságot. Itt figyelmeztetnem kell a magyar olvasót, hogy mozlím hite szerint mindenki, ki egy Istent hisz és imád, következőleg a keresztény meg a zsidó is, ha megérdemli, épen úgy mint a mozlím, megnyerheti az örök boldogságot, sőt a jámbor pogány is, feltéve, hogy viszonyai miatt az egy Isten felismerésére nem juthatott. Csak a rossz ember, azaz a bűnt szerető, abban nem törekvő, hibáit meg nem bánó, az elkövetett igazságtalanságot tehetsége szerint ki nem igazító: van kizárva az örök-élet örömeiből. Ezen örömekről egyenlőre csak annyit tud a mozlím, hogy az nem egyenlő, hanem az érdemek szerint fokozatos és egyenlő érdemek mellett a mozlímnek van elsősege. Az örökboldogságnak eme fokozatai teszik kívánatossá, hogy mindenki életét s egészségét gondosan fentartsa, mert a hosszabb élet nagyobb érdemekre és nagyobb fokú erkölcsi nemesülésre nyújt alkalmat. Ha azonban a haza, vagy a mozlím vallás védelme kívánja az élet kockáztatását vagy feláldozását, a legnagyobb ostobaság volna életét nem kockáztatni; mert bármily hosszúra terjedjék is élte valakinek, nagyobb érdemet nem szerzhet, mint azon egy tett által szerez, melynélfogva életét kockáztatja a haza-, vagy a vallásért.

Europában nagy tapintatlanság volna akár egészségesnek, akár betegnek boldog kimulást kívánni. Minálunk: A kibetiniz chair ola (kimulása boldog legyen) nagyon divatos és nyájas köszöntés.

A szertartások a haldokló és eltemetendő körül egyszerűek. A beteg kiváratára a pap (imám) hivatik. Ez imádkozik a beteggel. Gyónás nincs, de az imádságban kifejeztetik a bűnbánat, ígértetik a javulás és lehetőség szerinti elégtétel. A megholthoz hivatik 30 imám, kiknek mindegyike a Korán egy-egy cikkét olvassa a halott felett. 30 imám azért hivatik, mert a Koránnak harmincz cikke van, ha e 30 cikket egy olvasná, ez sokáig tartana, mert egy cik olvasása $\frac{3}{4}$ órát igényel. Ha 30 imám nem található, akkor jámbor öregek pótolhatják a pap helyét. Ha ugynevezett tánczoló dervisek helyben laknak, ezek imádkozva, a halott körül járják a szent tánczot. — Az imádság után az orvos megvizsgálja a halottat, ha a rothadás jelei által a halál biztossá vált, a pap mossa a halottat, vászon köpenynyel öltözteti és a koporsóba teszi.

A koporsóban négy ember (a halott barátjai, vagy szomszédja) viszi a halottat a templom elé, hol az összegyültekhez intéztetik a kérdés: Megérdemli-e az itt fekvőnek teste a tisztességes temetést? — Ha senkisem bizonyíthat a halott ellen valami gonoszságot, az összegyültek elkisérik a halottat a temetőbe, hol a sirba tétetik. Ellenkező esetben a tisztességes tömeg a templomnál elhagyja a halottat és csak bérelt teherhordók viszik őt a temetőbe.

Habár a halál a kimultra szerencsétlenségnek nem tekintetik, a hátrahagyottakra a szerencsétlenség nagynak tartatik; miért is 40 napig a halott barátjai, vagy szomszédjai gondoskodnak az elhagyottakról, azoknál, vagy saját lakásaikban, vagy a halottnak házában folytonosan érintkeznek, őket barátságos társalkodás- és vigasztalásban részesítvén.

A mozlímnek van nem egy, hanem három halott napja,

nincs ugyan szokásban e napokban a sirokat látogatni, vagy gyertyákat gyújtani; sem a halottakért imádkozni. A kimult elődök iránti pietás azonban egyik főkötelessége minden mozlimnek. Mindenkinnek fel kell tennie, hogy egy, vagy más elődje talán nem talált elég alkalmat, vagy módot netalán elkövetett igazságtalanságát helyre hozni. Miért is tartozik mindenki, a halottak három napján minden lehető jót embertársainak tenni. Ezen kötelezettségtől még a legszegényebb sincs feloldva, mert ha mást nem tehet, vizet kell az utcán, vagy oly helyeken körülvinnie, hol szomjuzókra akadhat, s ezeknek köteles vízzel szolgálni. Záradékul itt csak azt említem meg, hogy a viz-ajándék nem tekintetik csekélynek. Ha valaki elődje iránti pietásból jó iható vízzel szolgáló kutat épít; ezen jócselekedet fontosabbnak tekintetik, mint valami templom építése.

XV.

Szept. 28-án, noha első édes vágyam volt Zrinyi Ilona és Rákóczy Ferencz sirját felkeresni, mégis többekkel a galatai toronyba mentem fel, honnan egész Pera, Stambul s Skutari oldala, ugyszinte a Bosporus s a Márványtenger egyrésze látható.

Nagyszerű e panorama s nem hiába! Dumas ideutazott, a nélkül, hogy a hajóról kiszállt volna, gyönyörködött a természetadta szépségen, Róma hugán, az ős görög Colonián, a birodalom e legfényesebb gyöngyén, a büszke Stambulon.

S midőn a paloták halmazát, az árbocterdőt s a festői tarka öltözékben hemzsegő hangyabolyhoz hasonló csoportozatokat át-

tekintém, a torony szobának közép falán egy képet pillantottam meg, melyen a világ minden részében létező államok hajóin uralgó jelvények rajzolvák, megolvastam s mohó örömmel kerestem a magyar, — azaz az osztrák-magyar birodalom jelvényét, de a 386-féle rajzolvány közt hiába kerestem.

Csakhamar innen a világ legszebb lelkü nője, Zrinyi Ilona sirjához, a galatai Sz. Benoit szerény templomba zarándokoltunk. Lelkemet büszke érzet emelé, míg szívemet honfi bú szorítá össze, hogy a magyar hölgyek e legjobb virága itt hamvad, távol hazájától, melyet annyira szeretett. Mohosultnak mondható, sirkövén alig olvashatni, leirtam, a mellette levő Mária oltár volt asztalom s szívem kegyelet-lángja a gyertya, melyet honfibú sajtolt könyüm szentelt meg Leirtam Rákóczy Ferencz sirfeliratát is, mely az oltárelőtti rácsozatnál a földön van elhelyezve, míg amaz oldalt falazva áll.

Egy öreg apácza, francziául mondá el, hogy Zrinyi Ilonának teteme ideszállításakor igen szép, nagy bodor haja volt.

Zrinyi Ilona, Zalamegye nagyszülöttjének emléktábláján ez áll: „Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier sexus sui ac saeculi gloria celsissima domina Helena Zerinia Zerinae, atque Frangepaniae gentis decus ultimum Tökölyi principis uxor, olim Rakoczi utroque digna conjuge, magnit apud Croatas, Transilvános, Hung. sículos inclita titulis factis ingentibus, toto in orbe clarior varios aequa mente fortunae, casus experta par prosperis maior adversis cumulatis cristiana pietate bellicis laudibus fortem domino reddidit animam, mortem electa in sou florum campo ad Nicodemiensem Bithyniae sinu manno salutis 1703. aetatis 60 die 18 februari.“

II. Rákóczy Ferencz e lánglelkü, de csak hamar megtört

szabadsághős sirkövén pedig olvasható: „Hic requiescit Franciscus II. Rákóczi Dei gratia electus Transilvaniae Princeps partium regni Hungariae Dominus, et Siculorum comes, aetatis suae XXII. A matre avulsus miro Divinae providentiae ordine per carcere, per exilia, et per varia vitae discrimina ductus, hic requiescenti redditus quietam quam vivus ignovarit in Domino reperit. Anno salutis MDCCXXXV. octava aprilis, aetatis suae LIX.“

E szentsiroktól azon forró óhajtással váltam meg, hogy mielőbb hazánk földjébe szállitassanak a drága hamvak

XVI.

Pera külváros szűk utczáin haladva leginkább arra kelle vigyáznom, hogy az utcán heverésző gazdátlan kutyákra ne lépjek, nehogy nyugalmok felháborításaért lábikráimba kapjanak, a hullámzó néptömeg, a gyümölcsárulók kiabálása, a teherhordók (hamal) taszigálása, a csizmatisztító gyermekek tolakodása nem épen kellemessé tette tulajdonképeni első séta-utamát, s megfogadtam, hogy dragoman (tolmács, vezető) nélkül nem indulok ki szállodámból, vagy utitársaim valamelyikéhez csatlakozom. Egyszerre a szűk utcán egy egész kocsi sor közeledett s nekem is, mint a többieknek a falhoz kelle lapulnom, hogy el ne gázoltassam; hölgykocsik voltak ezek, elől, hátul s oldálvást szerecsenszolgák gyalogoltak mintegy kísérőül a haremhölgyek őrizetére. Egy kocsiban két-két nő ült.

Ha valaha, e jelenet fizette ki a magyar öltözethezi eddigi hűségemet s ha az árral uszva, engem is a pantallo s cylinderláz lepne meg, édesen emlékezném még Siberia kietlenében is e konstantinápolyi jelenetre.

Magasb kőpadozatra léptem, a kocsik lassan haladtak el előttem s a legszebb alkalmam volt a viritó rózsza, sárga, zöld vagy kék selyembe burkolt kitünő szépségű hölgyeket láthatni, a hófehér kis kezek egy-egy pillanatra a vakító fehérségű arczfátyolt szabadabbra ereszték nem azért, mert egy mosolygó magyarruhás magyar embert láttak, hanem valószínűleg, mert a hőség nagy volt s a szellő játszilag enyelgő csókjait tündéri szépségű arczvonásaikra engedék tapadni . . . a mély, tüzes, fekete szemek lángvillámai feledhetlen kéjmámort idéztek elő egész valómban, a márvány homlokon nyomai sem valának a bú, gond vagy bánatfelhőnek, az éjfelete fürtök, a leirhatlan büverejű mosoly, a vérpiros ajkak csábító varázshatásától a szó szoros értelmében elvalék ragadtatva, megbüvölve . . . ezeregy éjszakai álom volt ez rám nézve, fejem zugott, szívem zajgott s mozdulatlan állottam sokáig, sokáig; nem csoda, hisz Mahomed paradicsomának angyalalakjait láttam elvonulni előttem. . . .

Csak az bántott, hogy ezek mégis rabszolgai állásban voltak, s vannak; noha a rabszolgakereskedés megszűnt Törökországban, hatalmas gátot vetett ez érdemben az oroszok terjeszkedése a Feketetenger ázsiai oldalán, mert ezelőtt Georgiába gyakorta berohantak leányt rabolni, nem tekintve az alattomos lélekvásárlást, melynek egyes szálai még most is ki vannak há-lólul vetve különösen hazánkban, de legkivált a székely földre.

Az előbbi zultán anyja Velidah szinte rabnő volt Georgiából.

Sajátságos, hogy e csekély műveltségű hölgyek nem ellenezték ám elraboltatásukat, sőt okkal-móddal magok eszközölték a szökhetési alkalmat, mert tudták, hogy dologtalan életet élnek, kéjzönben fürödnek és a valódi török nőkön hatalmat gyakorolhatnak.

Innen van, hogy a cserkesznők a konstantinápolyi leányvásárra jutás elé vajmi örömmel néztek, égtek a vágytól megtudni, ki veszi meg, kié lesz, hova jut? A nyereszkeskedő kereskedőket jótevőjöknek tekintették.

Nagy lendületet adott a konstantinápolyi leányvásárnak 1864, de egyszersmint utolsó nagy fellobbanása is volt ez ügynek. Amint az oroszok Kaukazust meghódították, 140 ezer cserkesz vándorolt ki Törökországba, a rabszolgakereskedést egész kedvvel üzték annyival is inkább, mert a törökkormány őket „szabad“-nak nyilvánítá, telket jelölt ki s bár szegényesen, de falvakat építettek; a rusztsuk-várnai vaspálya mentében több ily cserkesz helységet láthatni, nyomorult helyzetben s kezdetleges állapotban.

A cserkesznő hűsége miatt kedves a törököknek, e hűséget nem annyira az érzés adja meg, mint a félelem, hogy a törököknek ne legyen óhaja vetélytársat szerezni, szülei-, rokonaira nem támaszkodhatik a cserkesznő, míg a töröknő igen. De meg kecsseit feltünőbbben mutathatja a cserkesznő, mert a töröknőnél a Kóran még azt is tiltja, hogy kezét mutathassa, ez bűn, a rabszolganőnek nincs erénye, melyet védni kell, mivel az egyénnél annak minden erénye szinte urának tulajdona.

A zultánnak, mint Mahomed próféta utódjának nem szabad alattvalói közül feleséget venni, sem idegen nőt, egyetlenegy zultán nősült meg rendesen s ez nőül vette Theodorát, Kanta-

kuzenos byzantiumi császár bájos leányát. Hogy tehát háremökben legyenek nők, saját rabszolgáikkal kell szövetkezniök. A kegyencznők eszközlik a leányvásárt. Legtöbbször 10—12 éves korukban megvétetnek s neveltetnek törökül, francziául tanítatnak, sőt nem gyéren zenére is az így 2000 fton vett szép leány 8—10 ezer forinton elkel.

A Rómában elhunyt Fuad pasha neje Behich Khanum aszszonynak egész ily saját növeldeje volt.

Oly leány, ki a zultán háremébe, vagy a zultana szolgálataiban volt nem adható el, a trón méltóságához nem illőnek tartják.

Az ez előtti zultán második neje cserkesznő volt, atyja egyszer látogatóba jött s kérte a leányhozi bebocsáttatást, de a zultana visszaüzent: nem akarom azon ember arcját látni, ki leányát kész volt eladni.

XVII.

Lissabon, Nápoly és Konstantinápoly, ez a három grácia a föld nagy városai között. A természet legragyogóbb pompája övezi mind a hármát, a szépség, báj legdusabb kincsei vannak elhintve fölöttük, úgy hogy a három közül senki sem tudná, melyiknek ítélje oda az elsőség aranyalmáját, ha a Bosporust felkiáltó jelként nem tüzte volna a természet ura Konstantinápoly mellé.

A jelenleg uralkodó zultán Abdul-Azis a Bosporus partján

fekvő tündéri szépségü „Dolma Bagdse“ palotájában lakik, háreme szinte itt van. E helyen szálltak ki az argonauták, midőn az aranygyapjút keresték. Ennél szebb ugyan „Tschirigan“ palota, melyben Abdul-Medzid az előbbi zultán lakott, de most lakatlan, mert Abdul-Azis ő felsége egyszer ott léte alkalmával megcsuszott, lábát megütvén, a palotát megátkozta és azóta nem lépett bele.

A kincstári palotát látogattuk meg, természetesen belügyministeri engedély (ferman) kinyerése mellett. A roppant kincsek halmazán káprázott a szemünk, gyémánt, brillantok, smaragd, gyöngyök rendezetlenül összehalmozva, aranybölcső, drágaköves műszekrények, a régi byzanti nagy trón sat.

A könyvtári épületben mintegy 3 ezer kötet kézirat és többnyelvű könyv van, a többi közt láttunk egy Corvinát, melyen az aranycsatok helyei szemlélhetők, a czimtblán hazánk czimere még most is teljes épségü s dusan aranyozott; szinte láttunk egy olasz könyvet, a „Divina comoedia“ egy példányát avult állapotban, elmosódott rajzokkal.

Azon imaházba nem juthattunk be, hol Mahomed próféta öltözékei őriztetnek, ide, mint hallottuk, 11 márvány-lépcsőn juthatni fel, előtte van egy fehér-márvány vizmedence, melyben a zultán hétszer mosakodik meg, ha az imaházba bemenni akar. Itt van Murad zultán, gyönyörű mozaik, kristály-ablakokkal ellátott nyári kéjlaka, drága selyem és dus aranyszövetü roppant divánokkal; láttuk az ezüst kioszkot is, melynek értéke két kis német herczegséggel fölér.

Az olaj, cyprus, platán és óriási hársfák alatt elhaladva találkoztunk a kappanhangu eunochokkal is.

Egy nagy korhadt terebélyes eperfát bámultunk meg a had-

ügyministeri palota előtt, melynek derekán falépcső van, e vén fa ágaira akasztják a halálra ítélteteket. A másik egy 18 lépés kerületű hársfa, mely már a keresztes háboru idejekor is diszlett, mint beszélik Amiens Péternek sátora volt alatta.

A stambuli „bazar“ az, hol a keleti életet legfeltünőbb alakjában lehet szemle alá venni. Ez egy földalatti város, melyben temérdek csecse-becse van fölhalmozva. Vannak azonban értékes és ismert tárgyakon kívül Bilegulderid datolyái, algieri gyapju, marokkói selyem, atlashegységi oroszlánbőr, saharasi-vatagi marabutoll; tunisi narancs és gránátalma, Darfur arany-pora s ezek árulásánál nubiai fekete rabszolgák; láthatók a smyrnai korpiták, aranynyal himzett keszkenők, majd brilliantos kardok, régi kandjások, jazmin s rózsaszesz, turban, papucs, perzsa szőnyeg nagy választéka, kókusdió- s elefantcsont-olvasó, drága gyöngyökkel kirakott csibukok; szinte fejszédülést okoz e zürzavar; legmeglepőbbek voltak az indiai cashmirok, török rococo órák, brilliantos félholdak, emaillos narghilék, egyiptomi bournoszok, bruszai selyemöltönyök sat., gyönyörű kaftánok, prémes menték, de legingerlőbbek az aranyhimzett drága kelmék, melyeknek suhogásán andalgva oda képzeljük magunkat, hol a csillárok lángfényében a hölgy keleti kényelemben nyujtja a brilliantos narghilét s eper ajkán ott lebeg a paradicsomi csók, mint virágon az illat . . . ah, de ép közelünkbe lép egy fátyolozott hölgy 4 szerecsen szolgától kísérve, szemében a gyémánt szikráját, ferejsérén át is ajkán a rubint vércsöppjeit, ruháján a smaragd zöldjét s nyakán a gyöngyök harmatkönyjeit láttam ragyogni, megállt mellettem s keleti gyöngyöt vett a keleti gyöngy, igen, gyöngyöt, melyet talán épen egy meghidegült férj bocsátott áruba, vagy egy haragtól égő főur rántott le odaliskje nyakáról, mely

talán több véteknél, mint erénynek, több sivár szenvedélynek, mint nemes indulatnak volt tanuja; oh mert ha igaz volna az, hogy a szem könyje e gyöngyök, bizonyára értékesebb s tisztább lett volna az a gyöngy, melyet . . . no de hagyjuk, nem jó mindent elmondani. Tovább mentünk, im itt egy rubintos kandjár, egy antik kard, melynek sima éle fájdalom nélkül metszi át az izmokat s egy gyenge legyintéssel halálba szenderít; arannyal kivert damaskbárd, tündöklő díszkard, százados nyilak, gyöngyös nyeregszerszám, aranyból kovácsolt kengyelvas, a régi harcok régi maradványai; hány, de hány lehetett ezek, közül a magyarok tulajdona!?. . . A török kereskedők udvariasak, ellenben a görög és őrmények tolakodók, szemtelenek s gunyolódók.

A törökzene mint a mienk eleinte lassu és szomorú. később gyorsabb és vigabb. A café chantánban kitűnő fekete kávé kapható s ez a főitaluk is, a másik édes ital, t. i. a jégbe hűtött sorbet, s ezek ivása a nargileh (vizpipa) kacskaringós csövének bogláros szopókájához oda illik.

Fekete kávézás után az Iren-templomba mentünk, mely most fegyvertárrá alakítottát, egy nagy fekete kereszt e régi imaházban maig is látható az ivhajlaton.

Ezután az Aya Zsófia dsamiba mentünk; megjegyzendő, hogy mecset vagy mosénak csak a kis templomok neveztetnek, a nagyok ellenben dsamiknak mondatnak, ily dsami van Konstantinápolyban 485 és mecset pedig 5 ezren felül, míg a görögöknek 14, a katolikusoknak 3, az izraelitáknak 3, a protestánsoknak 2 imaházuk van; az Aya Zsófia 4 minarettel ellátott byzanti styben készült óriási épület. Csizmáinkat levette mély áhitattal léptünk a minden részben műremek templomba, mert Konstantinápolyban 1453. május 29-én történt bevételekor az ide mene-

kült keresztények össze gyilkoltatván a 4 öl magasságu holttesteken II. Mahomed bement a templomba s kezét a falhoz értette s emlékül kéznymoi falba vésetvén, maig is látszik, az a Mahomed, ki saját vallomása szerint 12 birodalmat és kétezer várost hódított meg. E nagyszerü épületet egy pogány templom helyébe Konstantin emelte, de leégett, mig végre Jusztinian folytatta s Trallesi Anthemios végezte be. 558-ban földrengés következtében leroskadt a kupola, Izidoros ujra felépítette s 20 lábbal magasabbra s a gyámoszlopok közé 4—4, 40 láb magas gránitoszlopot rakatott. Középen a kupola 169 lábnyira emelkedik; a boltozat belseje a 24 ablak fölött üvegféle apró kockákból öszszerakott mozaikkal van ékesítve, mint a velencei Markus templom egész belseje, a nagy kupolával két fél és hat kisebb kupola van összekötve, melyek dúsan aranyozvák, a talaj porphir és verdandiko kövekből álló mozaikkal van fedve. A körülfutó karzat 56 láb széles és 67 oszlopon nyugszik; a templom belseje 228 láb széles, 252 láb hosszú; a négy minarettet már a törökök építették hozzá. Itt tehát pogányok, keresztények, muszlimanok, Jupiter, Krisztus és Islam követői fohászkodtak s panaszták szívök keserveit. Konstantin császár az előcsarnokban félig falba rakott bronz koporsóban fekszik, két oldalt az ő és nejének márványba vésett prophyll képei láthatók. A templom négy oszlopán óriási zöld tábla van függesztve a korán szavai-
val. A masszív bronz ajtón kijöve, nem sokára a „turbék“-hoz értünk, a zultánok és zultánnék temetkezési helye, különféle színü sharol-lal vannak a koporsók befedve, férfit rejtő koporsónál turban van; ugyan így van a temetőkben is.

Megjegyzendő, hogy kereszténynek állandóul Stambulban lakni nem szabad, de Galata, Péra, Tophána és Funduklü külvárosokban — igen.

II. Achmed hat minerattes mecsetjének kupolája négy fehér márványoszlopon nyugszik. E téren van II. Theodosius császár 8 öl magas egy darabból készült obeliszkje, rejtélyes hieroglyphekkel, mintha csupán csak a mult szellemének volnának írva; a talpazatra vésett görög felirat szerint Proculus állította föl harminczkét nap alatt; és egy 14 öl magasságu byzanti obeliszk, melyen a görög történelem nevezetesb eseményei vannak feljegyezve, de már alig olvashatók. Itt láttuk a delphi oraculumból elhozott kigyónak 3 öl magas darabját; melynek fejét II. Mahomed egy csapással metszette le, midőn e téren diadallal átlovagolt. E három emlékoszlop a görög történelemnek látható hagyománya, melynél a buvár sajátságos hatással áll meg, itt a toll erőtllenül törik meg, mint a festő ecsete, ha a lég színét, a gyümölcs zománczát, vagy a harmat rezgését akarná utánozni. Egy óriás platán fa derekában pedig lakás van, ajtaja vaspléh. 1826. jun. 28-án a fellázadt janicsárok e téren konczoltattak fel.

A Soliman mecset szintoly nagyszerű, mint Aya Zsófia; mély szomorúság fogott itt el, mert több évig 18—20 ezer magyar-fogoly dolgozott rajta s lehet mondani: a magyarok építették fel keserű könyhullatás közt.

Láttunk egy kis fehér tornyot az öbölben, erről azt beszéltek, hogy egy vétkes zultanleány itt tartatott fogva, itt halt meg s benne temettetett is el. Most világító torony.

S most menjünk a híres hét toronyba, melyet Balassa Bálint oly érzékenyen énekelt meg. Gyalog messze van, vagy lóháton, vagy lóvonatu vasuton mehetünk Stambulon keresztül, vagy a Márványtenger partoldalán vaspályán. Lóháton máskor is mehetünk, tehát lóvonatu pályán oda s vaspályán vissza határoztuk el. Arányi Lajos tr., fia Árpád, Molla Halil barátunk és én felül-

tünk, de előbb ebéd helyett jó adag szőlőt fogyasztottunk el, mely itt oly finom és izletes, mint minden gyümölcs.

Három oldalról három tengerág tartva ölelve a világvárost, mely mint Róma hét halmon áll, a szorosabb értelemben vett Konstantinápolyt, vagy mint már többször neveztük Stambult egyik oldalról a Márványtenger, másik felől az „aranszarv“ nevet viselő tengernyelv s harmadik oldalról hármás kőfal keríti rovátkos bástyák s tornyokkal, ezek közül a tenger felé legszélső ama híres héttorony, hol annyi elhurczolt magyar szenvedett örökös fogságot.

A lóvonatu vasut előtt izmos férfi szalad, kezében kis zászlót tartva, tereli az embereket s üzi a sinekre fekvő kutyákat.

E vaskocsiban jártam meg, udvariasságomért kinevettetem ; ugyanis két szép görögnő szállt be s én amint megpillantám őket, azonnal felkeltem ühelyemről s mutatva az üres helyet, közepén álltam meg a kocsinak. A nők gyengén mosolyogtak s talán villogó szép szemeikben egy nemét a szájalmas mosolynak is észrevehettem volna, ha pokoli nevetés nem ébreszt fel merengésemből ; körültekinték s mindenki rám nézett, nevetett, a hölgyek pedig nem ültek le, hanem állva maradtak. Molla Halil barátom kíváncsi levén, a nevetés indokát kitudni, az előszobából bejött s a törököktől megérté a furcsa kis intermezzot s figyelmeztetett, hogy üljek le, mert itt a hölgyek számára a kényelemből átadni annyi, mint udvariatiasságot követni el, vagyis a mi szokásunk szerint ellenkező fogalmat kell tanusítani az udvariasság tekintetéből hölgyek iránt. Leültem tehát, s a nevetés megszűnt, de a hölgyek folytonosan rám tüzelték szemeik villámaid, melyekből a gyengéd nőiesség hálás érzelme sugárzott felém.

A török közvasuti kocsi három részre osztvák, két előszoba,

s közepén egy tágas, az egyik előszobában katonák s hivatalnokok, a másik előszobában töröknök foglalnak helyet, míg a középső a civilek számára van rendelve. megjegyzendő, hogy a töröknök cabinje mindig a hátuljára eső részben van s azon át a középsőbe lépni tilos.

Mindinkább szorultabb kebellet vártam, lestem a megállapodást, hogy gyalog zarándokoljak őseink szenvedése helyére, a hét-toronyhoz. (Jedi kül, heptapurgom), melyből már csak 6 torony van.

Végre megjött a percz; rosz kövezeten haladva komor kinézésű körfalat pillanték meg, ez az! sóhajték s kettőzött gyorsasággal siettem az őrt álló katona felé, kivel Halil barátunk néhány szót törökül váltva, azonnal bementünk a kettős vaskapuval ellátott nyiláson s előttünk egy tágas udvar tárult fel, melynek közepén csinos épület díszlik; mintha csalódtam volna! Vezetőnkül egy izmos, erős török csakhamar ajánlkozván, azonnal kérdeztem: miféle épület az ott középen, s elmondá: hogy árvalányok neveldéje, hol gyutacsokat készítenek a hadügyministerium számára.

E jótékony intézmény hallatára kedélyhangulatom szelidebb lón s mintegy szerény kárpótlást találtam a nemes eszme kivitelében ama irtóztató szenvedésekért, melyeket hazánkfainak szabadságszeretetéjükért, a világ e legdrágább eszményeért átélniök kelle. . . . A legközelebbi toronyba megindultunk; a lépcsőzet szűk és nehézkes, kint a szabadban van, oldalvást az óriási kötömegen kapaszkodó nélkül, félve, remegve lehet menni rajta, mert az ember minden perczben félhet a leszédüléstől, kettő egymás mellett nem birna menni, sőt némely kövér ember testének fele a levegőben két-háromszáz ölnyi magasságban is alulról a faltövéből meglóható volna.

A torony ötödik, vagy hatodik emeletén roncsolt deszkákon keresztül mentünk, ha soha nem is, de itt megvallom féltem; néhány száz ölnyi magasságban hajló deszkán lépegetni s alattam a tátongó ürt, setétséget képzelve, a lezuhanás veszedelmének kitéve lenni, nem irigylendő helyzet; mégis átmentem s tul a bástyáról gyönyörű látvány tárult fel előttünk.

A torony több emeletű szűk ajtó s szűk ablakokkal ellátot-
tan még ma is szemlélhető, kivéve az emeleteket, az ezeket képző
deszkázat elkorhadván, csak a sötét gömbölyű ür mohos levegőjének
fojtó hatása érezhető. A falakon sok köbe vésett latin írást láttunk,
nehányat betüzni is kezdtünk, de az idő vas foga annyira meg-
rágta, hogy csak egyes szótagokat lehet kivenni, két helyen
„Theomeswar“ feliratot betűzhettünk ki; azonban időnk paran-
csolta a távozást a szomoru emlékezetű helytől.

Visszajövetkor már a márványtengerparti rendes vaspá-
lyán mentünk, mely uj pálya az ó-serailj állatkertjét keresztül
metszve a galatai fahid közelébeni főállomásán megáll; a tenger
néptömeg festői hullámzása közt szállásunkra siettünk.

XVIII.

Másnap tiszta, szép idő volt, a mi számításunk szerint
délelőtti 10, a török számítás szerint 4 óra lehetett, midőn egyik
helyi kis gőzösön átmentünk Kis-Ázsiába a skutarii világhírű te-
metőt megnézni. Ép beszálláskor láthattam nagyvezir gyönyörű kis
hajóját, de a nagyvezirt magát nem láthattam meg; nagyvezirt

nálunk sokan nagy vezérnek tartják, pedig két különböző személyiség; nagyvezir annyi mint kormányelnök, vezért, hadvezetőt pedig szerászker, vagy básboghnak nevezik. Skutari (Eszkindar) a hajdani Krüsoopolis (aranyváros) hasonló belül a többi törökvároshoz, csak egy kissé csendesebb s barátságosabb, sokszor hallottam a mellettem elmenő törököktől hangoztatni: üngürusz (Magyarország) és madzsár (magyar) szavakat, melyen persze mosolyogtam.

Eszembe jutott a kiszállás veszedelme s a samum vagy siroccoszél melegsége, szinte borsódzott bele a hátam, mert olvastam valahol, hogy amint e szél a Sahara sivatag felől jó, melynek izzó homokja fölött megmelegedvén, forró lehével az északiabb vidékeket is fölperzseli. A láthatár ekkor barnavörös gőzökkel van megtelve, valami forró ködben merül el a közel s távol s a sivatag szele nem hogy enyhitené, de még fokozza a tikkasztó hőséget. A természet ilyenkor a kétségbeesés színét ölti magára. Az embernek teste lelke elzsibbad, akarata elveszti erejét, kimondhatatlan tunyaság ólyomsúlya nehezedik idegzetére, izmai egész rugékonyságukat elvesztik, agyvelejére álom borul, mely még sem álom, sőt gondolata is eláll. Az állat is szenved, elbuvik valahova sötétbe, kedvetlen, fáradt, a ló nem nyerit többé, az oroszlán nem ordít, a farkas nem bántja a bárányt, ez pedig nem fél tőle, még a tücsök sem csiripel. A növényzet is azt érzi mit az ember és állat. A fa levele összezsugorodik, a virág elfonnyad, a fű megsárgul. Elzsibbad az egész természet. A lélegzet nehéz s szabálytalan, mint a lidércnyomás.

Most azonban csendes, szép idő kedvezett a kiránduláshoz. Egyik szép látvány ide Terápia, hol az előkelő görögök nyaralói vannak, Bujukdere (nagy völgy) sok külföldi követ nyári palotá-

jával kies vidéken fekszik; nem messze Bujukdere és Terapia-hoz van a régi nagy platánfa (jedi kardas, az az hét testvér) mely alatt Bouillon Godfried táborozott.

Scutarin áthaladva a birodalom legnagyobb s legszebb töröktemetőjébe értünk, itt a sírokat nem jelölik hantok, egyenes mint a mező, csak kődarabok találhatók, s ezek közé ültetett gyönyörű cypruserdő mutatja, hogy itt csakugyan holtak nyugszanak. Az angoltemető már más alakot vesz, itt Guyon Richard a branyicskói hős sirhalma a következő felirattal: „Itt nyugszik Guyon Richard gróf, török főtábornok, Frankhon ivadéka, Angolhon születttje, Magyarhon vitéze, meghalt okt. 11. 1856, élte 44. évében.“

Az olajfák levelei meggyérültek, mert emlékül nagyrészt leszedtük. Szabadságharczunk e hős tábornokának sirja a legszebb helyen fekszik, nem messzire hozzá a partot a tenger hajjai mossák, s folytonos morajzenéje oly andalítólag hangzik ide; távolabb egy 8 öl magas fehérmárvány siremléknél álltunk meg, melyet az angol királyné emeltetett a krími háboruban elvázott angolok emlékének.

Innen egy órai lovaglás után elértünk a hegynek azon pontjához, meddig kocsival, vagy lóháton haladni lehet, itt leszálltunk lovainkról, fél órai gyaloglás után Dzsamlidza hegy magaslatán levő nagy három fához elérvén, ennek árnyában a nagy forróságtól megpihenve, e fenséges pontról néztünk szét.

Ha a Bosporus a tengerről jövet meglep, — ha Konstantinápoly előtti kilátás hajóról elbájol, — mit mondjunk akkor azon érzelmről, mely elfog, midőn a Dzsamlidza hegy magaslatáról két világrész fölött tekintünk szét.

Ismét széttékinve, habozás nélkül mondhatjuk ki, hogy a legszebb tájkép terül el előttünk.

Nyugat felé a távol ködében kivehető az Olymp (Kesisdagh, barát-hegy) melyet a görögköltők szerint az istenek gyűlési lakhelyül választottak.

Egyfelől az ázsiai sötétzöld hegyek, változatos halmos emelkedéssel, előttünk Scutári gyönyörű kertjeivel, roppant — felhőként sötétlő cyprus erdejével, — temetőjével, távolabb a városok, falvak, más felől a barna színű fekete, a fénylő vizű zöldes Márványtenger számos szigeteivel, a gyönyörű szegélyzettel hosszan elnyúló Bosporus ezer hajóival, árboc-, vitorla-erdejével, a habokkal körülstromolt Leander torony, Konstantinápoly közé benyúló arany-szarv két hidjával; Stambul az ó-serail roppant épületeivel, nagyszerű mecseteivel, a Bosporus partján kiemelkedő óriás város roppant kaszárnyáival, változatos színű könnyű palotájával, a cyprus erdőtől sötétlő temetőivel, a zultán ezer egy éjszakai fénynyel halmazott tündéri palotáival, s ezer égbenyúló fényes minarettel, Pera komor magas kerek tornyával, a Galata hid hullámzó tarka embertömeg tengerével, és e világváros száz és ezer szépsége, ritkasága és meglepő különösségeivel, hol a lég, a víz, a föld, a napfény és az emberi szellem szövetkeztek ezt a világ legszebb pontjává varázsolni.

A Bosporus partjait látva mondá Byron a világ legszebb színházi diszitményének. Ázsia partján emelkedik Jazon sziklája majd az ureklaki (küanéi, vagy szümplégadok) szigetei, melyek a monda szerint az argonauták járataig ide s tova mozogtak, most meredek kősziklákul emelkednek föl. Egymást érik a régi várak s omladékok mintegy összeolvadva viruló kertekkel s fákkal jelezve oly meghatóan a küzdelmes multat, a szép jelent s a

kétséges jövőt. Festői szépségben emelkedik ismét a genuai vitézek váromladéka, majd II. Mahomed hatalmas várai. A Hiszszari tornyoktól kezdve a Bosporus sebesebb, mintegy rohanva megy a halálba, a Márványtenger temetőágyába, a közlekedés is itt oly sűrű, hogy szinte veszélyes a hajózás.

A Dzsamlidzsa hegy magaslatáról széttekintve elmerengni, egy derült nap estéjén, midőn a felséges tájékat a lenyugvó nap arany sugaraival még egyszer behinti, oh mily kellemes, mily nagyszerű élvezet!

XIX.

A törökök ünnepnapja péntekre esik. Ekkor lehet leginkább nőket a mecsetek udvaraiban és belsejében látni. De az ünnepnap tetőpontját a sultánnak templombavonulása képezi, melyet üdvövésekkel adnak az ágyuk torkai a közönség tudtára. Ő mindenkor más és más mecsetbe megy, majd arany és ezüstdől csillogó kocsiban, majd lóháton, végre, ha utja épen vizen viz keresztül a legékesebb sajkákon. Az ily utóbbi, a mi legpompásabb fejedelmi meneteinket is felülmulja, a mennyiben a változatos vidék, a mosolygó menyboltozat és az átlátszó habok a látványnak utánozhatlan varázst kölcsönöznek. A paradís, mint a hívők főnöke a vallásos szertartásokat s az imádságot tiszta fehérbe öltözve végezi, mely ceremónia majdnem 2 óráig tart. Kijövetelénél bal kezét mindenki szívére teszi és csaknem a földig meghajol. A sultánt számos kocsi és lovas követi, mely utóbbiak nagyszámu szertartási eszközöket tartanak kezeikben. A török

szerzetesek számos kolostorral bíró rendet képeznek: pénzbeli és hagyományozási ajándékokat elfogadni jogosítva vannak, s nagy birtok van kezeik között.

Az egyik rend egészen csendben végezi szertartását, mely abból áll, hogy egyik a másik után köralaku teremben mindaddig körben forog, míg arra a helyre, hol a főpap áll s honnan kiindult, vissza nem ér. Ők bizony nem igen szédülnek bele, de annál hamarabb az idegen néző. A másik rend imádság közben zene mellett rettentően kiabál.

A török zenekar műeszközei a fuvola, csöngetyü, dob, duda, csörgő, mandolin s lantból állanak, melynek zenéjét orrhangú és vontatott gégehangú énekkel kísérik. Mindez kezdetben kellemetlenül hat reánk, mert még szokatlan, de ha e bizarr hangokhoz egyszer hozzászoktunk, a melancholicus melodia szívünkhöz szól. A melodiát mindig feltaláljuk, de a részletes kivitel ezt megnehezíti.

A török- és a magyar zene közt csodálatos hasonlatosságot találunk.

A „Ramazan“ ünnep előestéjén egyik perai mecsetben valánk s az ott hallott templomi zene közt Reményi Ede „Repülj fecském“ melodiájára ismertünk, melyet akkor sajátítottak el, mikor Reményi Konstantinápolyban járt.

A törökök nyilvános utczai élete az európai szemlélőre varázs behatást gyakorol. Ha az európai tekintete a ragyogó nap fényben elmereng az utczákon és tengerparton tolongó népen a tarka színű ruhákban, méltóságteljes turbannal fejükön s lengő köpenyekben sétáló férfiakon, az elfátyolozott nőkön, kik szentek gyanánt tűnnek fel, mindenkor képes azt hinni, hogy ünnep van.

Zöld kaftant csak a legelőkelőbb török hordhat, mert zöld a próféta színe. Ez ünnepélyességet növelik a nagyszámu színes házak, a sugáran felnyuló minaretek s a magasan lebegő kúpfödelek, melyek cyprusokkal vannak körülültetve. Csak a középületek és az aranyzott vasból készült chinai alaku kutak, melyeket a bécsi világkiállításon lesz alkalmunk csodálni és az iskolák, melyek a mosékkal közvetlen összeköttetésben állanak, vannak kőből építve. Ez utóbbiakban a csillogó szemű gyermekek a tanár körül körben ülnek és énekelve tanulnak. Kitünő említést érdemelnek s nekünk is mintaképpül szolgálhatnak a kórházak. Ezek a város legszebb pontjain vannak elhelyezve s mind külsejüket mind belső berendezésüket illetőleg palotáknak is beillenek. Itt tűnik ki leginkább a muzulmánok emberszeretete, a melylyel ők legkevésbé dicsekednek. Kényelem, tisztaság, jó étkek és ágyak, ugy gyönyörű kertek szolgálnak a szegény betegek felüdülésére.

Nem különben nagy gondot fordítanak a katonai laktanyákra, melyek kül- és belcsinra, ugy czélszerűségre vetekednek bármely europai kaszárnyával.

S most menjünk a községi kertbe, (Jardin Municipal) hova Tophana főutcáján haladhatunk, ez már makadamirozva van, sőt vízvezeték és légszesz világítás alkalmaztatott. A községi kert bejárásánál száz- meg száz nemzeti lobogók tarkabarka vegyületén legeltettük szemeinket; a magyar nemzeti színű zászlót is több példányban láttuk. E szép s nagy költséggel létesített kertben már azt gondoljuk, hogy nem is a törökbirodalom fővárosában vagyunk, mert itt szebbnél szebb fátyolozatlan hölgyeket látunk s hallunk francziául, angolul, németül, olaszul s spanyolul sőt magyarul is csevegni, europai divatu öltözeteikben mégis csak szebbek ők. Itt már fé-

lelem nélkül lehet mondani: dzsanem kuzum! (Lelkem bárán y-káim) keleten a szerelem gyöngéd kifejezése ez.

Megszomjaztam s vizet kértem, gondolod tisztelt olvasóm: ihattam a mennyi tetszett, dehogy, egy kis pohár vizért 30 parát (7 1/2 krajczárt) kelle fizetnem s így is nem jó kedvvel adtak. Minden van dúsan Konstantinápolyban s drágaság sem uralg, de jó iható viznek nagy szüke van. Azért igyekeztek magok a zultánok is kutakat létesíteni, így a legnevezetesebb III. Achmedé, ki maga is költő levén, rimekben énekelte meg azt a kutat, melyet létesített, s nevét maig is viseli; e kутnál jó baksisért a nagyobb gyermekek szavalják a zultán verseit, de persze nem értették meg.

A kávéházak, melyek szüntelen teli vannak, a legegyszerűbben butorozvák, alacsony padokkal, gyékényszőnyeggel, vagy párnákkal borítva, vagy apró karnélküli székekkel vannak ellátva, egyik sarkában a tiszta tüzhely létezik, hol a kávé szemünk láttára erős parázstüzön főzik, azután leszűrés nélkül felszolgálják, mely a legkitünőbb, a legkellemesebb italu kávé. A török nagyon szeret a kávéházban időzni, hol kávéját keleti kényelemmel szörpölgetve, nargilját vagy csibukját sziva, elmélázva tölti idejét. A dohánymonopoliumot ez évben a török kormány is felállítá, azért jó törökdohányt csak lopva lehet szerezni, szivarjaik pedig kitünő roszak.

Konstantinápolyban egészen máskép vannak az étházak rendezve mint nálunk; a mindig nyitott teremben utcáról látni, mi van ennivaló; az éttermek nagyok és tágasak, de temérdek légygyel telvék, mert a főzőhely is az étteremben van s mindjárt a bemenetnél, mi egy négyszegű menyezetet képez; a falnál főznek rézserpenyőben széntüznél, elől padok vannak,

melyre a főtt, vagy sült ételeket rakják; a terem hátulsó részében állanak a boroshordók szinte menyezet alatt, a különféle pcharak szegekről függenek, a törökpipák s narghilék pedig polczon vannak, az ülhely széles, melyre csak keresztbefont lábakkal lehet ülni. Sokhelyütt a teremből lépcsők vezetnek föl a karzatokra, honnan az alsó éttermet átláthatni. asztalok igen ritkahelyen vannak beteretve; az ételeket apró tányérokra hordják szét, leginkább hus, rizs és macaroni kedveltetnek, a krumplit Maltából hozzák, s okája ($2\frac{1}{4}$ font) 40 para azaz 10 krajczár a mi pénzünk szerint. A főzők legtöbbször férfiak és maltabeliek.

A tűz Konstantinápolyban gyakori, nem is csoda, mert legtöbbször fából vannak a házak építve. Az oltás katonákra van bízva, s őrhelyeken mindenütt hosszú horgok s balták léteznek, melyekkel a háztetőket rontatnak le. A népnek nem szabad az oltásban részt venni. A tűzoltókat tulumbagyűknek (vizipuskásoknak) nevezik, tűzvészkor segítségükre lenni a városi vízhordók kötelessége, bórzsákokban hordván a vizet; a tulumbagyűket a hatóság, a vízhordókat a nép fizeti. Mivel a törököknél harangok nem léteznek a tűzveszélyt határozottan ágyulövés hirdeti; a seraskiertoronyban pedig iránymutatóul éjjel lámpa, nappal pedig kosár akasztatik ki.

A török férfiak általában szép termetűek és erős alkotásuak, napsütötte barna arcuk harcziás kinézésű, most már többször csak fezt viselnek.

Törökországot elnevezték „beteg embernek“, — pedig ez roppant családásban ringatja a közönséget, mert férfiai, katonái a legegészségesebb-, a legerőteljesebbek, kik fölött korai még a halotti éneket elzengeni.

A töröknők a legnagyobb részben szépek, az arcfátyol még érdekesebbé teszi őket, ha a felső egész termetöket betakaró-zubbony véletlenül szétnyílik, az alsóviselet, a gyönyörű arab bugyogó kilátszik, csak az ingert növeli; nagy hátrányukra van azonban, hogy arcukat európai módra, de szemölcöiket, szájuk szélét, sőt a körmeiket is fekete vagy sárga színre festik.

Egyébiránt a fényűzés még ma is nagymérvben uralg, így legközelebb egy török hercegnő kiházításáról írták a lapok: Khalil-Sherif pasa leendő nejének, Musztafa pasa idősebb leányának kiházítását legnagyobb részben Párizsban eszközölték. Harmincz diszszoknyát készítettek számára. A menyegző napján Brüsszelben készített csipkefátyolt fog viselni, mely 20,000 frankba került, s ezenkívül a többiközt egy gyémánt-diademot, melyet félmillio frankra becsülnek. A hercegnő magánszobájának bebutorozása 70,000 frankba került, oda nem értve az órákat, lámpákat és műtárgyakat. A fogatok kiegészítésére 6 kocsit küldtek számára Konstantinápolyba. Keleti szokás szerint a gazdagok gyermekei mellé rabszolgákat adnak, kik a gyermekekkel együtt nőnek fel. Mustafa pasa leányának 12 rabszolganője van, és ezek a fiatal asszony szolgálatában maradnak. E nőket most mindennel ellátják, és férjhezmenetelük esetén a hercegnőtől gazdag ajándékokat kapnak. A rabszolganő kifejezésnek Törökországban egészen más kifejezés van mint nálunk. A rabszolganők csak társalgónői a hercegnőnek és helyzetük igen kellemesnek mondható. Az a fiatal rabszolga például, kit Musztafa pasa fia mellé adtak, urának oldala mellett nevedett fel, részt vett tanulmányaiban, sőt a fiatal herceget még Párizsba is követte.

XX.

Midőn a rokon törökemzet szokásait, majd élményeimet s a látványosság leírását megtevém, nem lesz felesleges, ha e gyönyörű fekvésű világváros eredetére is vetünk néhány futó pillanatot.

Konstantinápoly hajdan Byzancz vagy Büzant, Strabo adomája szerint a delphibeli jósoda azoknak, kik Khalcedonnak (a mai Kadi-Köi, átellenben Stambullal, Azsia partján) a megairaiak által történt építése után Byzantiumot létesítették, midőn Apollónt megkérdezték, hol építsék azt, ekép válaszolt: építsék az új várost a vakok átellenében, vakoknak nevezvén a khalcedoniakat, hogy az európai partot, mely annyi gazdagsággal kínálkozik, elmellőzvé, a rosabb fekvésű helyet választották. Ez adomát Tacitus is említi, Herodot szinte, de a fentebbi szavakat a perzsa Megabüzosnak tulajdonítja.

Mások szerint Büzas, vagy Byzasz, Pozeidon, vagy Neptun tengeristen fiának tulajdonítják építtetését. Vannak ismét, kik Apollónak tulajdonítják s az ő citharájának 7 hurjától vette volna a 7 vár eredetét, a mennyiben Konstantinápoly 7 dombon fekszik. A Bosporus (magyarul: ökörkelő) mintegy másfél mértföldnyire a száraz föld belsejébe furta magát s ezt hajlása miatt Kerasznak (szarv) s utóbb az általa nyújtott haszon s előnyök miatt Krüzokerasznak (aranszarv, Goldene Horn) neveztetett.

Első lakósok a megairaiak és argoszbéliek voltak, utóbb a miletoszbéliek virágoztatták fel kereskedés által, de a perzsák romba döntötték, Kr. sz. e. 477-ben a spartaiak foglalták el, ezektől 408-ban az atheneiek, a peloponezusi háború bevégez-

tekor ismét Sparta hatalmába került, később önállóságra jutott s oly erős volt, hogy macedoniai Fülöp nem birt vele. Nagy Sándor utódai alatt sokat szenvedett, különösen a keltáktól. Görögország elestével Róma hatalmába került és sokáig gazdag római helytartóság székhelye volt. Sept. Severus császár három évig ostromolta s romba dönté azért, mert Pescinnius Niger ellencsászárhoz szitott; Severus megbánta tettét és nagy gondal s figyelemmel építteté s Antonia néven nevezette. Maximinus, Licinius és Nagy Constantin háboruszkodásuk alatt ismét rom lett. 327-ben Kr. sz. után az első keresztény császár Konstantin ide tette székhelyét s belőle phönixként elevenedő várost építtetett és 330-ban Uj-Róma név alatt 14 napig tartott ünnepélylyel szenteltetett fel s ez időtől fogva Konstantinopolisnak (Konstantin városának) neveztetett s 396-ban a római birodalom kétfelé oszlásakor a keleti császárok állandó székvárosa lett. II. Theodosius nagyobbította s a város területe ekkor $2\frac{3}{4}$ mértföldet tett; e három szög alaku várost két oldalról a víz, harmadik oldalról 20 láb magas kőfal kerítette s e kőfal előtt 25 láb széles árok terült el. E kerítőfalakból 548 négyszögű torony emelkedett ki. A hunok ivadékai az avarok s Atilla utódai az avar khánok 616-ban cselled akarták bevenni, 626-ban mig Heraklius császár a perzsákkal hadakozott, addig az avarok a perzsákkal szövetkezve kísérlettek hatalmukba ejteni, de nem sikerült. Később az arabok, bolgárok, magyarok és oroszok fenyegették. Végre 1204. aprilis 12-én a velenczések foglalták el s 8 napig dulták. 1261-ben visszafoglalták a görögök s véget is vetettek a latin császárságnak, de hajdani hatalmukat nem tudták előidézni s ennek legfőbb oka az volt, mert a vidék búbája folytán temérdek idegen települt meg, a velenczeiek Pera, a genuaiak Galata külvárosokat

létesíték. 1361—1369 közt Bajazid zultán vivta s csak 10 ezer arany évi adófizetés mellett vonult vissza. 1422-ben II. Murad már a külső védműveket szállotta meg s II. Mohamed 1453. május 29-én az egész várost elfoglalta, miként már az Aya Zsofia templom leírásakor említém.

Ez időtől kezdve Sztambul, vagy Isztambulnak nevezik a törökök, mely elnevezés a hit terjedését jelenti, a nép Ünne-dünjának (világ anyja) is nevezi, míg az arabok Farruknak, azaz választónak hívják, mivel Európát Azsiától választja el.

Konstantinápoly külvárosaival 12 □ mértföld terjedelmű házainak száma százezernél több s lakossága 800,000. 46 városnegyedre (Mahalles) van osztva, kapuja hajdan 33 volt, s most 28 van. A tengeri oldalon kondoszkile, vagy habkapu (Kum), itt már Konstantin vassineket alkalmazott, a száraz oldalon Sz. Romanus (Top) ágyukapu, s azért neveztetik így, mert a törökök legnagyobb ágyuikat az ostromkor itt alkalmazták s XIII. Konstantin, az utolsó görög császárnak vitézi halála e kapunál történt. A hajdani aranykaput, melyet I. Theodosius építtetett s 1019-ig a diadalmenetek tartattak rajta, 1189-ben a görögök berakták, a törökök szinte zárva tartják, mert azt hiszik, hogy a város elfoglalása ez oldalról történik.

Konstantinápoly (mint Byzanz is) 24-szer volt ostrom alatt, s csak hatan birták meghódítani: u. m. Alcibiades, Sever, Konstantin, Dandolo, Michael Palaeologus és II. Mahomed.

S ha már a török birodalom fővárosának dióhéjba szorított történetét leirtuk, szabadjon vallásukról is szólni.

A muszulman vallás, mely tanainkat gyakran megközelíti, rajongó költészet s néhol magasztos eszmék kutfeje.

Csak egy Isten van s Mahomed az ő prófétája ! kiáltott fel a negyven éves jós, ábrándos lelkesedéssel és hősies bátorsággal. Három év alatt csak 14 proselita követte, szive a halálnak volt szentelve, de később, mint mindenütt, hol erély és bátorság, benső meggyőződés lelkesedéssel párosul, ezrenként sereglettek körülte s hivei zúgó folyamként özönlék el a fél világot.

Kezében is fényes kard villogott, bár ha csak téjjel s mézzel élt.

Költői volt egész lénye: Deli arcz, igéző vonások, parancsoló tekintet, mely engedelmességre ösztönöz, édesen csengő hang, ékesen szóló, meggyőző nyelv, mely hódítani szokott a lángész varázsával; orozlán a csatákban, néha könyörületes, rejtélyesen megsiratja hitetlen anyját, megtiltja, hogy az áruba bocsátott nőket elszakítsák gyermekeiktől.

De lássunk néhány vonást tanaiból:

Csak egy Isten van, mely szellemi s végtelen. A Kóran tiltja a bálványimádást, a képeket és symbolikai ábrázolatokat. Minden aminek történni kell, előre el van határozva; az ember mégis szabad és felelős. Az Isten mindenható, mindentudó és könyörületes; a halált egy más öröklét követi, hol a paradicsom minden kéje és testi gyönyörök kínálkoznak, de lelki örömeket is nyújt. A bálványzókat örök kárhozat, a hitetleneket évek ezreire terjedő büntetés éri.

Az Islam, vagyis Mahomed vallásának dogmaticus részét Imamnak, a gyakorlatit Divnek nevezik, ez szabályozza a hívők teendőit, u. m. a ramazan egész hónapján át tartó böjtöt, a jövővedelem tizedrésze kiosztását a szegényeknek, a péntek megtartását, a naponta ötszöri mosdást és áhitatosságot, a bornemiszságot, a körülmetélést sat.

Az igazi hívő, midőn imádkozik, Mekka féle fordul, de nemcsak szemei, lelkének sugarai is e szent focuson pontosulnak össze, a remény és bizalom, a szeretet és testvériség érzelmeivel.

A Kóran igazsagai, melyek kezdetnélküliek s végtelenek, ragyogó betűkkel vésvén az örökkévalóság tábláira, Gabriel angyal másolatját aranyos kötetben s drága kövekkel kirakva a menny előcsarnokába hozta, hol Mahomeddel szakaszonként közölte, adagonként mint egy erős gyógyszert, az Istenség magasztos gondolatját, az igazság vakító fényét.

A Kóran kitünőségét jobban megdicsérni nem lehetne, mint azt a próféta rajongó ihlettségében oly merészen tevő, felhiva embert és angyalokat, hogy bár egyetlen egy „szúrához“ — így nevezé el Kóranja fejezeteit — hasonlót mutassanak fel. S valóban sok magasztos van e tanokban s mindenütt, hol a próféta szól, költői nyelvre, dus gondolatokra, bájos képekre akadunk; szavai virágos hasonlatokban gazdagok. De akár a „hedshra“ alatti szenvedéseit, akár magán élte folyamát tekintsük, akár 50 csatában tündöklő hős tetteire, a hederi viadal, vagy az obudi veszteségre gondoljunk, van mi érdekeljen, mi megmagyarázza, érthetővé tegye azt a lelkesedést, mely a keleti phantaziát ingerelve, bámulatra s ihlettségre ragadja a hívőket.

XXI.

Szép októberi est volt, amidőn hamalaink (teherhordók) kíséretében kísétáltunk a Bosporus partjára s egy előre kibérelt kaikba (csolnak) elhelyezkedve hagytuk magunkat a kellemes hintálódzás élveiben részesíteni s gyönyörködni még egyszer e páratlan szép táj álomszerű tündérajátékában.

A törökök azt szokták mondani: hindostan mahali, frankistan hakelli, zultanai ozmanli, azaz: India kincses, az európaiak eszesek s a törökök pompásak; persze a pompát a feltűnő s rikitó színekben találják s belül saját lakaikban fényűzők, kívülről nem, ezt érezvén, igyekeztek a birodalom székhelyét a természet legszebb nyílt helyén állapítani meg, s gyönyörködni az életen, midőn puha szőnyegen heverve, a Bosporus hullámain ringatva, a balsamos füst felhőin merengve szívják a nargiléht. E kéjelgést „kief“-nek nevezik, magyarul „semmittevés“ azaz dolce far niente. Midőn a test nyugszik, a lélek fáradtság nélkül élvezzi a legédesebb benyomásokat, midőn nem alszunk s mégis álmodunk, midőn szemünk félig hunyva bájos képeket lát, midőn tudjuk, hogy létezőnk, de nem tudjuk, hogy szenvedések is léteznek, midőn kies nyugalomban megfeledekezünk az élet terheiről s a föld elveszti árnyoldalait, midőn az akadályok elgörődülnek, s egy bársonypuha kis kéz lesimitja arcunk redőit, szemünket csintalanul befogja, bajszungkat mintha szellő érintené kipödrí, s szakállunkon a kis ujjak lesiklanak ekkor az élet oly szép, oly búbájos, oly ifju — s nem vágyódunk a menybe, mert a meny száll le mihozzánk! . . .

Mig kaikunkban időztünk egy pár cigányleány egy másik kaikban elkezdett baksisért dalolni, a „baksis“ mint már jelzők annyi, mint a magyar „borravaló“, az olasz „per la bouna man“ s a franczia „douceur“. A török dalt izlelőül idejegyzem: „Hagygi baba, gel buraja, burda elma burda helva“ magyarul: Zarándok- (azaz utazó) apa jer ide, almára és édességre. Azután egy frisebbet kezdettek, melyből csak ennyit birtam feljegyezni: „öldü dede, kalmis meme! (meghalt az apó, maradt az anyó.) jellemző dalok biz ezek; az elsőnél oly ingerlőleg akarnak csábitani, a másikinál pláne majd férjnek, az az pardon! apának csalogatnak bennünket. A baksist nyájas „evval effendi“ (köszönöm uram) kifejezéssel fogadván merész ugrásokkal tova tűntek.

Majd Ázsia felől a bulduk énekét hallgattuk ezüst trilláival vagy hiu önzéssel néztük arcunkat a nyugvó Bosporus kristálytiszta tükrében, mig e ritkamulatságunkból az evező rudak csatogásai riasztottak fel, s ugy tetszik nem mi, de a paloták mozognak körülöttünk s mintha lassu magyar táncban mindig távolabbra s kisebb körbe szorulnának össze.

Az elválás nehéz volt, ugy fájtt valami a kebelben, hosszu édes merengéssel figyeltem egy-egy pontra, mintha valamire vagy tán valakire vártam volna, nem csoda, hisz rokonemzet velünk, a török s valamint ők, ugy mi is magunkra vagyunk hagyatva a létküzdelemben; aztán ők is azt mondják most: Madzsar — osmanli kárdás (a magyar a török testvére.) Mért nem mondták ezt 3 — 4 századdal előbb is!?

Akaratlanul egy-egy sohaj röppent el ajkamon egyszerre ugy tetszett, mintha a czipruslombok bucsut intenének, a sugár minarettek „Alláh veled“ hajlongnának, a verandák virágai illatukat küldenék felém, a lég mintha melengető édes kéj-

jel csókolna, az ezernyi ezer palota tánczra kelne, a márvány-tenger mintha távoznék tőlem, a scutárii temető mintha küldene s az árboczerdők összeolvadnának pedig én távozom, a hajó megindult s Konstantinápoly látképe szemem elől kisebbedve — lassan elveszett.

A hajón ebédre hívtak bennünket ; jó, legalább borba fojtom bánatomat, bort ugyse ittam már ; a tenedosi bor gyönyörű bibor színű ugyan, de ereje nincs, nagyban hasonlitt az olasz borokhoz , vagy milyet fiumei kirándulásunkkor ittunk ; ily tenedosi borban bővelkedik Konstantinápoly némely vendéglője.

Az ebéd ideje esti szürkületre esvén, fel-fel szaladtam a hajóra, még egyszer a Bosporus partjait üdvözölni ; ah este még szebb, mint nappal, a paloták ablakaiból kivilágító lángfény, és esti csillagoknak a víz habjain ezerszeres visszatükrözése, az illatos lég, a lassu hintálódzás s a bor mámora, a szív bánata a kedélyre oly ingerlőleg, oly mámorítólag hat, hogy pillanatra azt hiszi az ember, miszerint a csillagok honában van . . . költő, ide jer hárfáddal dallani, ennél szebb nincs a földön !

Nyugodt tenger, csendes éj, szelid álom tengeri hajón ritka ez a három.

Az éjt édesen aludtam át s a villás reggelire ébredtem fel, melyek végeztével közel valánk Várnához. Ekkor vettem szemügyre azt az óriási kikötőt, melyet az öbölben létesit a vasuti társaság, roppant nagy s meredek hidoszlop-tömeg, melynek végéig fognak a tengeri hajók közeledni s átszállhatnak azonnal a gőzkocsiba, most ellenben majd félórai kocsikázást igényel, míg az utas a várnai vár tövében az indóházhoz ér, mintegy 2 órai várakozás után a vaspályán haladtunk Rusztsuk felé, hova táviratozva lett jövetelünk.

Alkalmam volt még egyszer, s tán utoljára az életben látni
gyász téredet Várna! hol Szemere Bertalan oly ihletve dallá:

A számüzött keservesen
Jár halmidon oh bus Várna!
Bánat nélkül magyar itten,
Halmaidon hisz hogy járna?
De keblét mi gond s bú nyomja,
Az nem a mult fájdalomja,
Ő most a jelent könnyezi,
Bár a mult sirhalmit nézi.

Azok, kik itt küzdtek s hulltak
A hazáért kisenvedtek,
Rájok sirdombok borultak
S lágy szél nyögve száll felettek;
Alkonyán a két hajnalnak
Őrcsillagok ragyogtanak.
Álmukat így alszák békén,
Zúgó tenger partvidékén.

Torlatlanúl nem marad bün!
A szent könyvre esküvétek,
S nem tartván meg az esküt hűn,
Hallni kell, mint hitszegőknek,
Mert midőn vívtatok itten,
Akkor menyben volt az Isten,
S azért győzött a hős török,
Szava mert szent volt és örök.

Isten hozzád gyász tér! sohajtva köszöntlek; nyugodjatok
békén a kereszténység ügyeért, elesett hős honfiak; igen, nyugod-
jatok békén, hisz az alig 21 éves ifju király a nagy jövőjü Ulászló

veletek aluszsza örök álmát; király és közharcos: a halálban egyek vagytok; harmadszor is elsohajtom: nyugodjatok békében, oh mert harczotok bár a nemzetre nézve hitszegés volt, a nemzet polgárai itt mint europai polgárok haltak meg europai ügyért. . . . Ne feledje ezt Europa! Tekintse e tért, melyen a szószegés márványlapjának aranybetűi az elhullott magyarok európai érdemeit hirdeti. . . .

Az állomásnál megállapodás új menetet adott gondolataimnak. Örültem, hogy hazám, édes hazámhoz percenkint közeledem. Ekkor érzi az ember a hazaszeretetet leginkább, ha távol van, ekkor érzi, hogy még a nélkülözés is egy nemét viseli magán a megelégedésnek, a boldogságnak.

A vasutoni jövelelem különben unalmas volt. Saját gondolataimmal társalognak felidéztem emlékezetembe 1849-ki menekültjeink szenvedéseit, kik Shumlában hosszabb ideig tartózkodtak. Aztán el-el néztem a faekével mily silányul szántanak e vidéken, mely faeke egy görbe fából áll, egyik vége hegyes és a földet karcolja, a másik vége ez ekeszarvát képezi. Az állomásokon csak úgy rohantunk a vizes hordóhoz, van t. i. minden állomáson egy 5—6 akós hordó többnyire poshadt vízzel ennek csapján egy a hordóhoz lánczolt pléhpohárba eresztjük a vizet és — iszszuk. Visszajövet már magunknak volt poharunk s így nem kellett mindenki után nem a legvonzóbb itvágygyal inni. Egy fiatal uracs, ki az egész utazás alatt szívével bajlódott, imádjátjának akart vizet vinni, igaz, hogy udvariatlanság volt tőlünk, legelőször oda nem adni poharunkat, de mi meg akartuk tréfálni; oda sugunk neki, vigye hamar, itt a pohár! és kezébe nyomjuk a lelánczolt pléhpoharat, fogd meg, hamar, mint a villám. . . . rohant vele, azonban a pléhpohár kirántotta magát kezéből s

zajos nevetésünkben is hallható volt csörömpölése, ez alatt a pohár vízzel már kedveskedtem a kedélyesen mosolygó szép nőnek . . . A szegény szerelmes fiú szégyelte ugyan a dolgot, de megkelle magát sorsának adnia.

Egyik állomáson egy kövér lengyel nő korcsmájában Kossuth s Petőfi arczképét láthatni jól esett s mivel a velünk magyarokkal rokonszenvező derék lengyel nő tudta, hogy magyarok utaznak keresztül, több napon át töltött káposztával kínálta vendégeit s mohó étvágygyal fogyasztottuk biz azt.

Est volt, mire Rusztsukba értünk.

E vasutvonal állomásai: Várna, Güdebje, Pravady, Shumla-Road, Sheytandjik, itt van a fentebb említett lengyel nő buffetje; Ishiklar, Rasgrad, Vetova, Tshervenavoda és Rusztsuk. Itt egy egész napot időztünk.

Rusztsuk a vasuti indóháztól 10 percnyi távolságra fekszik, sánczczal és kissé beljebb fallal körül kerítve, melyen át 5 kapu vezet a városba, minden kapu és bástyák sűrűn meg vannak rakva ágyúkkal, a város nagy kiterjedésű, Bolgárország fővárosa, 36,000 lakossal, melynek legnagyobb része török, a többi bolgár, ezen kívül spanyolok, zsidók, olaszok, francziák, angolok, németek és magyarok, 30 minarete és 4 temploma van, a főutczája meglehetősen széles és egyenes, a többi kacsARINGÓS girbe-gurba szűk sikátorok, elszórva számos csinos épület is található, az utcák kövezettek, de a kövezet átkozott rossz, a város közepén levő nagy kiterjedésű temető fallal van kerítve.

A Kara-Lom folyó itt a Dunába ömlik. Midőn a magyar király I. Ferencz József ő felsége keleti utját tette, Rusztsukon majdnem ott rekedt, ugyanis a vasuttársaságnak meghagyta a törökkormány, hogy az összes hivatalnokok fejeivel kell jót áll-

niek az idegen padisah biztosságáról, ezek felhasználták az alkalmat s kereken kijelenték, hogy addig meg sem mozdulnak, míg az adósság ki nem lesz fizetve s a törökkormány néhány ezer sterlinget rögtön kifizetett.

Ruszsukot az oroszok 1810 június 26-kán ostrom alá helyezték, Bosniak Aga július 21- és 23-án hősi kirohanással visszaverete, de a várat szept. 27-én mégis feladni kénytelenített. Nagy csata volt július 4-én 1811. Ruszsuk falai alatt, míg végre jul. 10-én Kutusov orosz várparancsnok kivonult a várból.

Az oroszok 1829-ben Rusztsuknál ismét megtámadták a törököket, de visszaverettek.

1853-ban a krími hadjáratot megelőzőleg a töröksereg itt kelt át a Dunán s Fratesti mellett az oroszokkal megütköztek. 1854. febr. 10-én a dunai török hajóhadat itt támadták meg az oroszok. Ugyancsak Ruszsuk előtt volt két orosz ügynökkel a „Germania“ gőzhajón 1868. aug. 21-én azon véres esemény, mely annyi zajt ütött.

Ruszsuk átellenében van Giurgevo oláhváros, erről már Bukarestbei menetünkör említést tettem; nem sokára elértük Sistov várost, romvára érdekes látványt nyújt; a város hegyek közé van ékelve s mintegy 14 ezer lakossal bir, van 2400 háza, 28 törökszállóháza, 19 mosea s 5 görögkeleti temploma. Itt kötött 1791. aug. 23-án a híres sistovi béke. 1868-ban az ide közel eső Stizár és Karaisa tatár-bolgár falvakban a török és oláh szabadsapatok közt véres összeütközések történtek.

Sistovhoz mintegy másfél órányi hajózás után Nicopoli, vagy magyarul Nikápolyt érzük el. A magyar történelemben Nikápoly nagy szerepet játszik. E várost Traján építette a dáciák feletti győzedelme emlékére. 1395-ben Zsigmond magyar

király ostrommal mikor bevette, akkor jött a gyászhir, hogy Nagy Lajos leánya, Mária királyné május 17-én 29 éves korában Nagy-Váradon meghalt. Régi magyar közmondás: a szerencsétlenség nem jár egyedül; Zsigmondra nagy szerencsétlenség volt neje, Mária királyné elhervadása, sietett is vissza a nikápolyi győzelem színhelyéről, azonban nem messze Nikápolytól egy portyázó törökcsapat meglepte s kíséretétől a bánatos királyt elszakította; a viadal erős volt s egy spahi ép ketté akarta Zsigmond fejét hasítani, midőn Cserey Balázs villámgyorsan oda rohant s a vágást felfogva a török fejét szelte ketté. Csereyt a király, rögtön a nemesek közé emelte. Ennél még veszedelmesebb kelepcebe jutott Zsigmond király, az oláhországi hegyszorosokban ugyanis Myrcze vajda megrohanta őt s csak Perényi Péter, Gara Miklós, de legkivált egy kis francia csapat vitézségének sikerült őt megmenteni. Myrcze vajda magaviselete boszantotta a királyt s a magyar főurakat, hisz ép az ő ellenségök, a hódító törökök hatalmának igyekezett nemcsak a magyar, de az oláh és szerb nemzet érdekében is gátot vetni.

1396-ban Zsigmond 60 ezernyi seregével ismét Nikápolyig vonult, itt Bajazed zultán kétszázezernyi seregével roppant véres és mészárló ütközet volt; Bajazed lett a győztes és Zsigmond néhány hívével alig tudott egy rozzant hajón megmenekedni, és pedig nem ám hazánk felé, hanem ezer meg ezer veszély között le a Dunán a Feketetengerbe s a Bosporuson, Rhoduson át Dalmatiába hajózott éhezve s matrózként küzdve a viharral.

Mihály oláh fejedelem 1698-ban Nikápolynál a törököket megverte.

1811. okt. 27-én Nikápolyt az oroszok bevették, és kegyetlenül elpusztították. 1829. febr. 18-án a törökök hajóhadát

megsemmisítették s július 25-én a vidékén táborozó törököket az oroszok megrohanták s véres összeütközés lett.

Nikápoly átellenében van Turnu-Mogurello az Aluta torkolatánál, a bojárok élénk gabnakereskedése van itt.

Ezután Piquet, Rahova s Lom Palanka gabnakereskedéssel foglalkozó kisebb városokat érjük. Nem sokára Arzes-Palanka romvárát látjuk, e romokban heverő vár helyén Betaria római telepítvény, Moeziának egykori fővárosa létezett.

Vidin! susogták mindenfelől; lesiettem a hajóról, még egyszer törökdohányt venni.

Vidinnek mintegy 35 ezer lakosa van, 3400 lakháza, 24 moseája; a régi Bononia római város helyén fekszik; magyarul Bodonnak neveztetett. 1365-ben Sissman bolgár fejedelemnek 80 ezernyi seregét Nagy Lajos királyunk megvervén, egész Bolgárországot elfoglalta és Apor Dénest nevezte ki kormányzóul; Apor székhelyeül Bodont választá. 1689-ben Badeni Lajos foglalta el. A vár lőporraktárában egy magyar feliratu kötábla létezik, a felirat kezdete: „Én vagyok Vida gazdája“, tovább olvasni nem lehet. Az 1849-ki menekültjeink a vidini pasha által vendégszeretettel fogadtattak.

Átellenében van Kalafat csinos mezőváros, 1691. april s május hónapokban Tökölyi Imre itt táborozott s Köprili Musztafával innen indult Orsova ellen, az 1854-ki orosz sánczok még most is láthatók. Négy órai hajózás után Negotin majd Radu jevacz egyszerű helységeket érjük el.

Különben az egész kis Oláhország oly unalmas, kietlen, változatlan, egyhangu, a föld műveletlen; e rongyos, tisztátalan emberek — mint Szemere Bertalan mondja, ép ez éktelen s a művelés minden bájaitól puszta földre illenek. A falu apró házi-

kői a földből mind megannyi vakondakdombok emelkednek ki, amennyiben bennök a lakóhelyet a földben kiásott ür képezi és csak a szalma vagy nádfödél az, mi a földszinén egy turásként kidagad. E nép lakása egészen hasonló azon fecskékéhez, melyek a tóparti lyukakban laknak, a tónak képe a köröskörül terjedő sík, mely ha nem oly lapos is, de ép oly meztelen s pusztaságát még csak a délibáb tündéralakai sem elevenítik meg. S mely ennyire sülyedt, e nép volna Róma Caesarainak s Trajanainak ivadáka? s ha csakugyan az, emlékezhetnek ama félistennépre, mely a pompás Capitoliumban székelt, pirulás nélkül?

Ismét figyelmesebb szemlélődéssel várjuk, lessük a pillanatot, hogy Kladovát, a hajdani római Egetát, törökül: Fet-Islamot (A hit menhelye) láthassuk, a vár négyszög alakja még a római időből maradt azon hid védésére, melyet Trajan császár damascusi Apollodorus építész által három év alatt létesített, 104-ik év tavaszán Trajan Hadrian és Quintus Lucius kíséretében már e roppant kőhídon vonult át. Az oszlopromok a Duna mindkét partján maig is láthatók. 1858. január 15-én a Duna igen leapadt állapotban lévén több kőoszlopra bukkantak, ezek egyikéből kivett két négyszögű téglán olvasható volt: Coh. II. Hisp. (Cohors II. Hispanorum) Az egész kőhid 20 oszlopot tartalmazhatott. E roppant erős hidat Trajannak 117. évben ázsiai hadjáratában történt elhalálózása után Hadrian leromboltatá.

Turnu-Severinhez este érvén, hajónkból a vaskapui sziklák miatt kisebb hajóra költözködtünk s csak másnap reggel indulunk el.

Egész utunkban különösen feltűnt, hogy a vaspályák- és gőzhajóállomásokon igen sok magyar ember van alkalmazva, ép oly mérvben, mint nálunk a németek és csehek.

A vaskapu sziklatömegén ez örökös moraj és zugás habtorlatain áthaladva mindenki a hajó fedélzetére sietett, hogy szeretett hazánk bérceit láthassa ; kimondhatatlan édes érzés is az, legyen valaki a legnagyobb cosmopolita bár, a haza iránti kegyelet és szeretet szikrái fellobbannak szívében, ha távol hazájától annak nevét hallva, téréhez közeleg, mintha a szellő édesebben susogna, mintha illatár üdvözlőné, mintha őseink szellemei örömlükben tapsolnának fölöttünk. . . .

Im Uj-Orsova (törökül : Ada-Kale) komor falai látszanak, mely az 1791. aug. 23-án kötött sistovi békepontok alapján a törökök kezében maradt; az Allion hegyormai is távol felhőként „Isten hozott“-al fogadnak; a terebélyes fák ágait már hajladozni látjuk, köröskörül százféle madárhang zengedez, örül minden . . . a vércse sívít, a harkály kopogtatja a fák oldalait, a kakuk az erdők ez oraculumuma beszél, a sas méltóságosan lebeg, az éneklő madarak, mint kilőtt nyilak össze-vissza röpködnek fölöttünk csi-cseregve, dalolva, énekelve pihennek a Dunapart faágain, sőt az ágasbogas szarvas is büszkén megjelenve a kopárabb hegysziklán, szakállas ajakával tetszést int közeledésünknek, majd a völgyben egy-egy róka aranyszőre villog felénk, — de nini, ott meg a kedves kis mókuskák, az állatvilág e vidám komédiásai utánózhatlan szökdeléssel fákról-fákra tűnnek. . . .

XXII.

Üdvözöllek hazám! Üdvözöllek ezerszer, legyen áldott minden porszemed, im e könyecseppeken teszem lábamat szentelt fővé-

nyedre ujolog. Szeretlek, csak most tudom igazán, hogy ugy szeretlek, mint jó gyermek az édes anyát, hisz te adál bölcsőm ringatásának helyet, a te téreden csókoltt először a napsugár, a te virágidon fakadt szivemben először az öröm, a gyönyör, a kéj, a boldogság. . . .

Ó-Orsován pár óra hosszaig megállapodásunk volt. A rómaiak idejében itt Tierna város volt, később Ursova néven fordul elő. Arpád vezére Zuard foglalta el 896-ban a bolgároktól rohammal. A XI-ik század elején azonban Othum, Glad ivadéka, a Dunán átkelve, ősei földét visszafoglalta. 1396-ban Zsigmond királyunk is bevette, midőn Bajazed ellen ment volna. Itt kelt át Ulászló 20 ezernyi serege is Murad ellen. Ez időtájt már erőd-del birhatott, mert csak kevéssel később Hunyady János özvegye, midőn az 1457. jul. 13-án megnyitott pozsonyi országgyűlésen visszabocsájtani ígérkezik a királyi várakat, melyek eddig kezében voltak, Szörény, Keri sat. mellett Orsovát is említi. 1522-ben Bali beg, Soliman vezére vette be. 1688 nyarán a törökök által támogatott Tökölyi Kladova bevétele után Orsovát is visszavette a szerbektől, és falait leromboltatta, de csakhamar Badeni Lajos érgróf által megveretvén, Tökölyi visszavonulni kénytelen volt. 1694-ben Heissler tábornok bizatott meg, hogy védelmi állapotba helyezze. Az a Heissler tábornok, ki Tökölyit elfogván, szeretett neje Zrinyi Ilonáért, adta ki 1692-ben, május 13-án. 1738. apr. 24-én Mahomed vidini pasha 25 ezernyi seregével tábort ütött s a passaroviczi béke folytán az osztrákok által birt Uj-Orsovát elzárta, s ugyanaz évi aug. 15-én be is vette, mert Kronberg ezredes-parancsnok 1200 vitézének eleste után megadta magát. 1788. aug. 7-én a törökök Ó-Orsovát, hol Pupilla tábornok 4 ezer emberrel állt, megtámadták s 800 ember

13 ágyu veszteséggel visszavonulni kénytelen volt Pupilla. A többször említett sistovi békekötés szerint Ó-Orsova az osztrákoké lett, de a várat földig lerombolniok kelle. 1849. május havában Bem tábornok kardcsapás nélkül foglalta el.

Uj-Orsova átellenében Szerbország területén volt az Erzsébet-erőd, de 1868-ban a szerbek szerződészerűleg lerombolták, ma már távulról nem látszik más, mint kőhalom benőve futónővénnyel.

1834-től kezdve több éven át Ó-Orsován Popovicz Lázár házában lakott Gróf Széchenyi István, mint a dunai ut építésének szenvedélyes vezetője. A lakosság ma is bámulja azon lemondást, melylyel a nemes gróf a közügyekért lelkesedve saját igényeit elhallgattatta; sőt a Duna mentében egyes sziklahasadékoknál ma is mutogatják, hogy ebédjét itt és itt főzette a nagy Széchenyi a munkások közti léte alkalmával.

Égtem a vágytól a hegyszorosba juthatni, hogy balfelől a rómaiak századokkal daczó utszalagját lássam s jobbra Széchenyinknek megsemmisíthetlen remekében büszkélkedjem. Valóban ami vadregényes, ami borzasztóan szép, ez az Al-Duna kazán-szorosa. De csitt, itt a Traján-tábla; melyet feledhetlen fogadott apja, Nervának emlékeül emelt Trajan; derék hajóskapitányunk lehető lassan s közel haladt el mellette. Traján tiszteletére e tábla valódi emlékszerű mű, a halhatatlan császárhoz méltó emlék. A tábla fülkében áll, melynek rézsutos oldalfalai a tért magát tágitják. A kettős keretű lap, római divat szerint, ugynevezet fülkével van ellátva, és ezekben a faragott szegek fejei a tartó, lebegő géniusokat feleslegesen teszik; azok itt csupán czifrázatul szolgálnak. A két oldalról lefelé tartó, a műemlékeken igen gyakran előforduló delphineek, a vízi kereskedésnek, életvi-

dorságnak, és egyáltalán a boldogságnak jelvényeiképen igen helyesen alkalmazvák, míg a menyzet hét mélyedő cassettében, középett repülő római sast, a hat többiben pedig hatszirmu rózsákat tüntet fel diszitményül; 12' magasán van a viz tükre fölött s 20 lábnyi hosszú lépcsőt képez.

Magát a felirást úgy adjuk, mint ezt Rómer Flóris közlé:

IMP. CAESAR. DIVI. NERVAE. Filius
 NERVA TRAIANVS. AVG. GERM.
 PONTIF. MAXIMVS. TRIB. POT. IIII
 PATER. PATRIAE. COS. III
 MONTIS . . I . . II . AN BVS
 SVP . . AT E

A fennebbi TRIBunicia POTestasnak és a CON Salutus IIII-ik évei épen 101 évre esnek Kr. születése után s így ezen felírás 1772 éves.

Az utolsó két sort nehéz magyarázni; mert épen a tábla fülkébe való helyezése és az idők viszontagságai elleni védelmezése arra csábítá a szerb halászokat, hogy ezen, műveltségi szempontból szent helyet, mint az oláh pásztorok a demsusi — rómainak vélt — templomot tüzhelynek alkalmas hajlékul tekintsék, mi által a kő egész alsó része az olvashatlanságig bekormosodott. De az olvasás nehézsége annál nagyobb ösztönül szolgált két bécsi tudósnak. Arneth a császári régiségtár volt igazgatója így olvasá:

MONTIS ET. FLUVII ANFRAC TIBUS
 SUPERATIS. VIAM. PATEFECIT:

azaz: legyőzvé a hegy és a folyó tekervényeit, utat nyitott.

Aschbach bécsi egyetemi tanár pedig:

MONTIS ET FLUVII DANUBI RUPIBUS
SUPERATIS VIAM PATEFECIT.

azaz: a hegy és a Duna folyó szikláit legyőzván, vagyis mellőz-
vén, utat nyitá.

Tudtunkkal Zamosius és Fabretti Rafael olasz régészek
voltak az elsők, kik e feliratot hiven lemásolták. Sokkal későbbben
— 743-ik évben Paschalis Caryophilus egészítette ki önkényü-
leg a két utolsó sort.

Boljetin közelében szinte a sziklába van vésve Tiberius csá-
szár nagy művének két emléke, mely szerint a vontató utat a
negyedik, vagyis scythia és ötödik, vagyis macedoniai legiok által
készíttetett.

Az elsőn ez áll:

T. AUGUSTO CAESARI
PONTIF. MA
MILITES. MOESIAE
F. C. . . M. P.

Másodikon:

Tib. Caesari. Aug. Divi
Augusti F. Imperatori
Pon. Max. Tr. pol. XXX.
Leg. IIII. Scyth. et V. Maced.

És most leteszem a tollat azon meggyőződéssel, hogy mind-
azon hazámfiak, kik ez utat megteszik gyűjteményes utirajzom
olvasásával emlékezetükbe idézik a multat, hogy a jelennel össze-
kapcsolva az egytértés virágait fejleszszék s oly csokorba köt-
hessék, minőt szívemben ez utszalag egész életemre kihatólag
összekötött. Igaz, hogy ez utszalag színe sokhelyütt veres, vagy
inkább véres a lezajlott csatákban elesettekrei emlékezés folytán,

azonban a természet zöldszíne szebbé, kedvesbé teszi, a világpolgárosodás, a közműveltség s a rokon nemzetek közeledésének szeretete hóféhéren terjed, mint a napsugárai, világosságot, meleget idézve elő. . . .

De mielőtt letenném tollamat, hazafias örömmel közlöm Farkas József konstantinápolyi osztrák-magyar állami tanoda nagyérdemű igazgatójának czimképünkhez irt tollrajzát s végezetül a török nemzet közmondásaiból néhány válogatottat.

XXIII.

Molla Halil közlései a török szokásokról, mutatják, hogy politikai és nemzetgazdászati viszonyainkat ismerő publicistáink sejteni kezdik a magyar-osztrák és a török-birodalom közötti szorosabb barátság értékét. Hogy e sejtelem belátássá váljék és tágabb körökben elterjedjen, nem kell egyéb, minthogy a magyar nemzet ismerje saját külviszonyait, ismerje a török nemzet mostani helyzetét, érzelmeit és törekvéseit.

A lefolyt utolsó három században a magyar épen úgy, mint a török nemzet — mások előnyére és saját kárával nem látták azt, hogy érdekeik sok pontban érintkeznek. A viszonyok megváltoztak vagyis fejlődtek, s most már a rövidlátó politikus is észreveszi, hogy a török-birodalom hatalmi állása a magyar-osztrák birodalom — tehát a magyar nemzet biztonságának, vagy talán létének kérdése. Könnyű belátni most, hogy a magyar ipar- és kereskedelemnek természetes, a fennálló és meg nem változtat-

ható viszonyok között egyedüli utja a délkelet, mely utat a magyar számára csak a velünk fajrokonságnál fogva rokonszenvező török nemzet tartandja nyitva.

Azon magyar és azon török publicista, ki a magyar s török nemzet között a legszorosabb barátság érzületeinek ápolásában közreműködik, mutatja: hogy a Gondviselés komoly intéseit megérti. — Én, kit a Gondviselés sajátságos, ezelőtt általam meg nem értett intézkedése a török-birodalomba hozott, kezdem belátni, hogy hazafias kötelességem: életemnek hátralevő csekély részét az imént említett célnak szentelni. —

Magyarországban épen úgy, mint más európai birodalmakban, azon vélemény van elterjedve: hogy a török-birodalom oly beteg ember, kinek élete fáklyáját a legelső hűvösebb és erősebb éjszaki szél elolthatja: — oly beteg, kinek ágya mellett az európai diplomaták reménytelenül, de csak is azért kontárkodnak, hogy az örökség után türelmetlenül sovárgó éjszaki szomszéd mennél később léphessen az örökség élvezetébe. — A keleti viszonyoknak komoly tanulmányozása után bátran mondhatom: ezen vélemény nagyszerű tévedés. — Törökország fenmaradása és hatalmi állásának kérdése csak művelődési és haladási kérdés. A biztos fenállásnak jelenben, valamint a biztos haladásnak tényezői megvannak.

Van a török-birodalomnak jól szervezett, jól fegyelmezett, lelkes szárazföldi és tengeri hada. A török nép — az Európában uralkodó balvéleménynyel ellentétben — nem dohány-és opiumtól eltompított elméjü és nemi élvezektől enervált — hanem erőteljes, érves, mértékletes és higgadt népfaj, mely a törvényt tiszteli, fejedelméhez hű és a hazáért lelkesülni tud. A birodalom nem mozlím alattvalóinak azon része, mely az éjszaki szomszédal

vallási összeköttetésben nincs, a jelen helyzettel ki van békitve, és az el nem maradható reformoktól loyális érzülettel még jobbat remél. A görög nemzet értelmisége az orosz fondorkodások által, melyek Bulgária- és Rumeniában mutatkoztak, — az orosz rokonszenvtől egészen kigyógyult; az orthodox szláv népek pedig, kiknek sem vallási, sem nemzetiségi sérelmeik nincsenek, rubelek, vagy vallás által lelkesített világi és egyházi vezéreik által meg nem indíthatók. — Mindezek mutatják, hogy a török-birodalom már a jelenben is az európai egyensúlynak nevezetes tényezője.

A törökfaj tehetségdús, a tudományt tiszteli, ismeri hátramaradását más európai nemzetek mögött; miért is az oktatást felkeresi. Hogy a Korán a haladást gátolja, nem más, mint roszakaratú ráfogás. A reform utján mindaz megtörtént, mire a nép megvolt érve. A tudomány minden ágában található szakavatott férfiakat. Azon források, melyek a műveltségnek terjesztésére szolgálnak, megnyitvák, azaz megtörténtek vagy legalább megkezdődnek az intézkedések, melyek a műveltséget terjesztvén, a birodalom emelésére és felvirágoztatására szükséges reformok utját egyengetik.

A művelődés terjedésének első feltétele a nemzeti nyelv művelése és ennek a közép és magasabb oktatás körében tan nyelvül való felhasználása. Molla Halil tudósításából láthatni, mily üdvös intézkedések tétettek a legujabbi időkben a nemzeti nyelvet illetőleg. — Kik Magyarországnak küzdelmeit a nemzeti nyelv érdekében ismerik, felismerik ezen intézkedések fontosságát. — A töröknyelv belső szervezete a magyarral ugyanaz, hangzatossága a magyarral vetélkedik, terjedése a török birodalom népei között sokkal nagyobb mint az, melylyel a magyar nyelv művelődése első stadiumában találkozott, s a hivatalos

nyelv a birodalom keletkezésétől mindig a török volt ; miért is kétségkívül a nemzeti nyelv tannyelvül való felhasználásának üdvös eredményei itt gyorsabban fognak mutatkozni, mint Magyarországbán.

Tudva azt, hogy valamely nemzet állami és a magánélet megismertetését nevezetesebb férfiak életrajzai nagyon könnyítik, két érdeműs férfi rövid életrajzát közlöm annál is inkább, mivel ezen életrajzok a nemzeti nyelv érdekében vivott harc történelmének kivonata.

Achmed Bey Radosz szigetén 1833. évben született. Atyja kertészkedő földművelő volt. Achmed Radoszban végezte az alsó és felső elemi iskolákat (mehalla és rustie mekteb-eket.) — Anyja halála után mostohát kapván, ennek kegyetlenkedései miatt elhagyta az atyai házat. Sztambulban szolgálatot keresett. Jeles tehetségei felismertetvén, — a gülhanei katoná-orvosi academiába felvétetett és az állam költségein orvosnak képeztetett ki. Az academiában társai között a legkitünőbb volt. Már orvosi tanuló korában belátta, hogy a török nemzet tömege nagyobb műveltségi fokra nem emelkedhetik, — míg a nemzeti nyelv a közép és magasabb oktatás minden ágában tannyelvül nem tétetik. Látta a nehézségeket és akadályokat, melyek a nemzeti nyelvnek útjában álltak, de ezek buzgóságát nem voltak képesek lehangolni. — Már tanuló korában társakat keresett, kiknek közreműködésével a tankönyvek töröknyelvre való fordításában fáradozott. Az intézet tanárai, kik nagyobb részét idegenek, vagy legalább nem törökök voltak, észrevették Achmed törekvéseit, s azt személyükre nézve veszélyesnek tarták ; miért is az ifju kedélyét folytonosan felzaklatni törekedtek, alkalmasint azért, hogy szorgalmát meddővé tevén, őt megbuktathassák

és az intézetből kiküszöbölhessék. Achmed e törekvést észrevette, szorgalma még kitartóbbá lett, s talán épen ezen üldöztetésnek köszöni Achmed Bey azt, hogy ismeretei oly alaposak és kiterjedők. Tanulmányainak befejezése után orvosi gyakorlata kezdetén Abdul-Medzsidnek a boldogult zultánnak anyját egy veszélyes betegségből kigyógyítani szerencsés volt. Ezen esemény nyitotta meg Achmed tevékenységének terét. Azok, kik az ifju orvosnak a nemzeti nyelv iránti lelkesedését ismerték, oly kormányi rendeletet eszközöltek volt ki, — melynél fogva Achmednek Damaskusba kellett volna mennie. — A magas állásu aszszony e rendelet visszavonását eszközölte. De a hatalmas pártfogás daczára Achmed csak egy szerény ismétlő-tanári (assistensi) állást volt képes elnyerni a gülhanei orvosi academiában. Achmed azonban e csekély állásban egy második Archimedes gyanánt megtalálta a támpontot a további működésre azon cél felé, melynek elérését élete főfeladatának tekinté.

Szerencsés orvosi gyakorlat Achmed tekintélyét rövid idő alatt annyira emelé, hogy a török tannyelv ellenei nem voltak képesek tanárrá kineveztetését gátolni. — Eddig Achmed működése a török tannyelv érdekében csendes volt és csak féltékeny Argus szemnek tűnt fel, most már állásában biztos levén, nagy mérvü magánkeresetét egészen a nemzeti nyelv érdekeinek szentelé. — Tudva azt, hogy egy egyetértő testület és egy megrögzött vagy legalább nagyon elterjedt balvélemény ellenében, — mely szerint a török nyelv tannyelvül nem volna használható, — csak akkor érheti el célját, ha czáfoló tényre mutathat, a legszükségesebb tankönyvek lefordítása után — saját költségén — egy civil-orvosi iskolának két tanfolyamát megnyitá, melyben ő és segéd társai oktatási nyelvül a törököt használták. — Miután

igy a bizonyítékot nyerte, hogy a török nyelven tanított civil tanulók legalább is annyit tudnak, — mint az oktatás ugyanazon magasságán álló katonai tanulók, kik a francia nyelv közegével tanítottak. Hüsztí Avin pasához, akkori hadügyminiszterhez, jelenlegi tengerészeti főparancsnokhoz fordult, kinek pártfogásával Abdul Azis ő felségéhez beadta folyamodását. E folyamodás szerencsés sikere a Molla Halil tudósításaiból ismeretes rendeletek, melyek szerint a török nyelv oktatási nyelvül a magas és közép oktatás minden ágában elrendeltetett. Achmed Bey érdemei teljes elismerésre találtak, mert nemcsak több érdemrenddel diszítettett, hanem üdvös tevékenységének igen tág köradatott. Achmed jelenleg a birodalom egészség-ügy tanácsának alelnöke, az állami civil orvosi tanodának fő- és a katona-orvosi tanodának al-igazgatója, a birod. orvosi törvényszék al-elnöke. Ezen roppant teendői mellett Achmed Bey még a katonai és civil-orvosi tanodának egyik tanszékét disziti. Achmed Beyt a nemzeti nyelv tannyelvvé való emelési munkálatában Aziz effendi kiválólag segítette, ki nemcsak alkalmas tankönyvnek szerkesztésében derekasan működött, hanem az Achmed nyitotta civil-oskolában fizetés nélkül tanárkodott is. Aziz Krim félszigetén 1842-ben született. Atyja szijgyártó-mester, ki az orosz uralmát nem tűrhelvén, — fiával Stambulba átköltözött. Aziz tehetségei feltűnök levén, a gülhanei orvosi tanodába felvétetett, hol már tanuló korában Achmed figyelmét magára vonta. Ezen bátor tártár eredetű, — jelenleg 31 éves férfi nagy szorgalma és tehetségei elismerésre találtak, ő a gülhanei orvosi iskolának tanáras a civil orvosi iskolának aligazgatója.

A két nevezett férfi irányában, kiknek főérdeme a nemzeti nyelvért sikerült küzdelemben van, tudom, hogy Magyarországon

hol hasonlókép küzdöttünk a nemzeti tannyelvért, az érdekeltség elég nagy. De eme 2 rövid életrajznak közlése még azért is érdekes, mert mutatja, hogy a török birodalomban a kiváló tehetségnek és szorgalomnak emelkedését sem a külföldi, sem a szerény származás nem akadályozza. Hogy még a vallás sem akadály, eléggé bizonyítja már azon egy tény: Törökországnak egyik főtekintélyü hivatalát, t. i. a gülhanei katona-orvosi academia igazgatói állást egy keresztény foglalta el.

XXIV.

Jelesb török közmondások.

— Allah magához emeli kezénél fogva a bölcsét, kinek lábai a hitnek hegyén járnak.

— Aki a szokást hatodik érzékévé tette, azon nem segít többi öt érzéke.

— Ha a szenvedély ajtaját megint be nem zárhatod, akkor ne nyisd fel reteszét.

— A bánat kalapácsával szétzúztatik az idő üllőjén a bűnek salakja.

— Ha atyádat s anyádat nem tiszteled, siratni fogod fiadon és megbánni leányodon.

— A törvény csak a szegényeket illeti, a jog csak a gazdagokat.

— Miként a magán való uralkodás és belső megelegedés karöltve jár, úgy a harag nyomába a harag feletti harag lép.

— Száraz csontokat mindenütt talál az ebs mentegetésekre, mikkel álnokságait elpalástolja, mindenhol akad a gazember lába.

— Veszedelemben csak az forog, kinek nincs bátorsága a veszedelemmel szembe szállani.

— Allah teremtése isteni vetés, mely csak örökkévalóságban fog megérni.

— Szállj alá a sirnak mélyébe, te gyalázója a holtaknak! A hyena is felfalja a holttesteket, melyeket megfertőztet.

— Senkit meg ne vess, kit ismersz. A kaktusz levele is tövises és jelentéktelen, de dagadozó és biborszínű a virág, mely a tövises levélből fakad.

— Mikor a fa nagyon vidáman ég, igen hamar hamuvá lesz.

— Ha a pézsmárus házában mulatsz, magad is pézsmától fogsz illatozni; ha nemeslelkűek között élsz, magad is erényben fogsz gazdagodni.

— Nem az a gazdag, ki az erszények birtokában van, hanem az, ki az erszényeket használni tudja.

— A kilótt nyil vissza nem tartható.

— Ki haraggal kél, kárvallással fekszik le.

— Jó embernek nyelvén van a szive, okosnak szivén van a nyelve.

F o r r á s o k :

B. Horváth Miklós, Szűcs Imre, Nogel István, Szemere Bertalan, Boleszny Antal, Rómer Flóris, Kenessey Albert, Éder, Salamon Ferencz, Horváth Mihály Fessler, Szalay László, Preyer, Griselini sat.

A t. előfizetők névsora:

1. A zalamegyei magánalapítványokat kezelő tekintetes választmány keleti utamra 100 forintot utalványozván, hálával jelzem.
2. Az osztrák-magyar gőzhajózási Lloyd-társulat Triesztben a hajó könyvtárak számára 50 példányt rendelt meg.
3. Keszthelyen: Pintér Endre gymn. igazgató ur 3, Györffy István ur 1, Balás Árpád ur 1, összesen 5 p.
4. Marczaliban: Spiegel Samu ur 1 p.
5. Nagykanizsán: Györffy-Guoth Ida asszony 1, Walbach Mór ur 1, Mantuano József ur 1, Szücs Armin ur 1, Berecz Imre ur 2, Manhardt Mihály ur 1, Juhász Péter ur 1, Balázsovits János ur 1, összesen 9 p.
6. Nagy-Récsén: Palini Inkey László ur 1 p.
7. Zala-Egerszegén: Kőnigmayer Károly apát ur 1, ifju Skublics László ur 1, összesen 2 p.
8. Csinfalván: Hérits Antal plebánus ur 2 p.
9. Budapesten: Bója Gergely tanfelügyelő ur 1, Dr. Rózsay József ur 1, összesen 2 p.
10. Jászberényben: Dósa Imre ur 1 p.
11. Letenyén: Mocsáry János ur 1 p.
12. Egervárott: Joós József ur 1 p.
13. Pécsett: Legát Gábor cz. kanonok ur 1 p.
14. Kehidán: Kollár János ur 1, Talabér László ur 1, összesen 2 p.
15. Alsó-Lendván: Szilassy Károly ur 1 p.
16. Kővágó-Eőrsön: Mezriczky Péter ur 1 p.
17. Fehértén: özv. Pozsgay Györgyné asszony 1 p.

18. Kis-Komáromban: Deszáth Géza ur 16 példányt, ezen felül ivén a következő gyűjtést volt szives eszközölni: Rutich János, Ősz Gábor, Tóth György, Szidnay Mihály, Ferenczy János, Boross Ferencz urak, Legény-Deszáth Mari asszony, Kozlovsky Eduárd, Csincsics Alajos, Sólyomi Lipót, Baróss Ignác, Gyúrom Antal, Hanny Andor, Kiskomáromi társaskör, Sztankay Kálmán, Humor Gábor, Micheller Ferencz, Viola János plebánós, Györkös Mihály és Szabó János urak összesen 36 példányt.
